

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**Кафедра загальної екології, радіобіології та
безпеки життєдіяльності**

ОХОРОНА ТА БЕЗПЕКА ПРАЦІ У ЗАХИСТІ РОСЛИН

Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни
«Безпека праці в захисті рослин»
для студентів ОС Магістр за спеціальністю
202 Захист і карантин рослин

КИЇВ - 2021

УДК 631: 331.45(074.8)

Охорона та безпека праці у захисті рослин. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Безпека праці в захисті рослин» для студентів ОС Магістр за спеціальністю 202 Захист і карантин рослин. – К.: НУБіП. – 2021. – 71 с.

Автор: Ракоїд О.О., доцент кафедри загальної екології, радіобіології та безпеки життєдіяльності НУБіП України, кандидат сільськогосподарських наук

Рецензенти:

Бондар В.І., доцент кафедри загальної екології, радіобіології та безпеки життєдіяльності НУБіП України, кандидат сільськогосподарських наук;

Кудрявицька А.М., доцент кафедри загальної екології, радіобіології та безпеки життєдіяльності НУБіП України, кандидат сільськогосподарських наук.

Рекомендовано до видання вченою радою факультету захисту рослин, біотехнологій та екології Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол від 23 вересня 2021 р. № 2).

Навчально-методичний посібник призначений для допомоги у самостійному вивченні дисципліни «Безпека праці в захисті рослин» студентами ОС Магістр за спеціальністю 202 Захист і карантин рослин заочної форм навчання. У посібнику наведено необхідні теоретичні і практичні положення щодо міжнародної та вітчизняної нормативно-законодавчої бази в галузі охорони і безпеки праці, у тому числі, при застосуванні засобів хімічного захисту рослин, а також правила безпеки при застосуванні та зберіганні пестицидів та агрохімікатів.

Навчально-методичний посібник містить також питання для самоконтролю та список літературних та інформаційних джерел, що сприятиме вивченню навчальної дисципліни.

© Ракоїд О.О. 2021

ЗМІСТ

	Стор.
Передмова.....	4
1. Міжнародні норми в галузі охорони праці.....	5
2. Сучасний стан охорони праці в Україні.....	13
3. Правові та організаційні основи охорони праці.....	20
4. Державний нагляд, відомчий і громадський контроль за охороною праці.....	27
5. Охорона праці на підприємстві.....	30
6. Загальні вимоги до охорони праці у сільськогосподарському виробництві.....	36
7. Основні принципи щодо запровадження особливого режиму захисту рослин та карантинного режиму.....	44
8. Охорона праці під час роботи з пестицидами.....	48
9. Правила безпеки при застосуванні пестицидів та агрохімікатів.....	54
10. Запобігання пожежам при зберіганні пестицидів і мінеральних добрив.....	63
Питання для самоконтролю.....	66
Рекомендована література.....	69

ПЕРЕДМОВА

Більшість нещасних випадків та професійних захворювань в сільськогосподарському виробництві трапляються через особисту необережність та невиконання працівниками елементарних норм безпеки праці. Тому, працівникам і роботодавцям необхідно особливу увагу приділяти нормам охорони праці при виконанні цілого комплексу робіт із застосуванням мінеральних добрив, гербіцидів, протруювачів, які використовуються при підживленні посівів та інших отрутохімікатів.

Курс дисципліни «Безпека праці в захисті рослин» має на меті формування у студентів здатності творчо мислити, вирішувати складні проблеми інноваційного характеру й приймати продуктивні рішення у сфері безпеки та охорони праці, з врахуванням особливості майбутньої професійної діяльності, а також досягнень науково-технічного прогресу.

Завдання вивчення дисципліни «Безпека праці в захисті рослин» передбачають опанування та засвоєння студентами новітніх теорій, методів і технологій з прогнозування надзвичайних ситуацій, побудови моделей їхнього розвитку, визначення рівня ризику та обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на відвернення надзвичайних ситуацій, захисту персоналу, населення, матеріальних та культурних цінностей в умовах надзвичайних ситуацій, локалізації та ліквідації їхніх наслідків, а також знати і застосовувати норми охорони праці у сільськогосподарському виробництві, дотримуватися вимог техніки безпеки при роботі з пестицидами та агрохімікатами, надавати першу долікарську допомогу.

З погляду на те, що сучасний світ залишається уразливим до надзвичайних ситуацій різного характеру, які виникають природним шляхом та створюються штучно, дослідження у сфері безпеки і охорони праці не втрачатимуть актуальності і надалі. Крім того, щороку на Землі виробляється понад мільйон тон пестицидів.

Активне використання засобів захисту рослин несприятливо впливають на умови праці, здоров'я людини і екологічну обстановку, тому правильна організація робіт є однією з основних умов запобігання шкідливому впливу пестицидів на організм людини.

1. МІЖНАРОДНІ НОРМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ. СУЧАСНИЙ СТАН ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Одним із міжнародних прав людини є право на працю і не просто на працю, а на безпечну працю.

Проблема охорони праці є загальносвітовою, над нею працюють усі члени міжнародної спільноти. За даними Міжнародної організації праці (МОП)¹, у світі щороку реєструється 270 млн випадків виробничого травматизму та 160 млн випадків професійних захворювань. У зв'язку з виробничою діяльністю за рік помирають близько 2 млн осіб.

Великий вплив на трудове життя, на умови праці справляє глобалізація. Її результати мають двоїстий характер: деякі держави змогли добитися переваг у ринковій економіці, інші стали ще більш маргінальними, дезінтегрованими і знедоленими. Тиск світової конкуренції змушує роботодавців розглядати профілактику травматизму й охорону праці співробітників не як інтегральну компоненту управління якістю, а як додаткову перепону на шляху до збуту продукції.

Рівень травматизму і профзахворюваності значно вищий у країнах, що розвиваються, ніж у промислово розвинених. Так, у Європейському Союзі жертвами нещасних випадків і профзахворювань щороку стають близько 10 млн людей, з них майже 8 тис. гинуть.

Статистичні дані свідчать, що у світі кожні 3 хвилини внаслідок виробничої травми чи професійного захворювання помирає одна людина; кожної секунди на виробництві травмуються 4 особи².

Ряд всесвітніх і регіональних міжнародних організацій займаються різними аспектами міждержавного співробітництва в галузі прав людини. Серед основних можна назвати Організацію Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародну організацію праці (МОП), Міжнародну організацію зі стандартизації (ISO).

Підвалини міжнародно-правового регулювання трудових відносин закладені в *основоположних документах ООН* – Загальній Декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права. В них проголошені основні трудові права кожної людини, серед яких право на відпочинок і дозвілля, розумне обмеження робочого часу, оплачувану

¹ <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>

² https://eeas.europa.eu/ru/eu-information-russian/8160/europa-analytics_ru

періодичну відпустку, справедливі і сприятливі умови праці, справедливу зарплату та рівну винагороду за працю рівної цінності³.

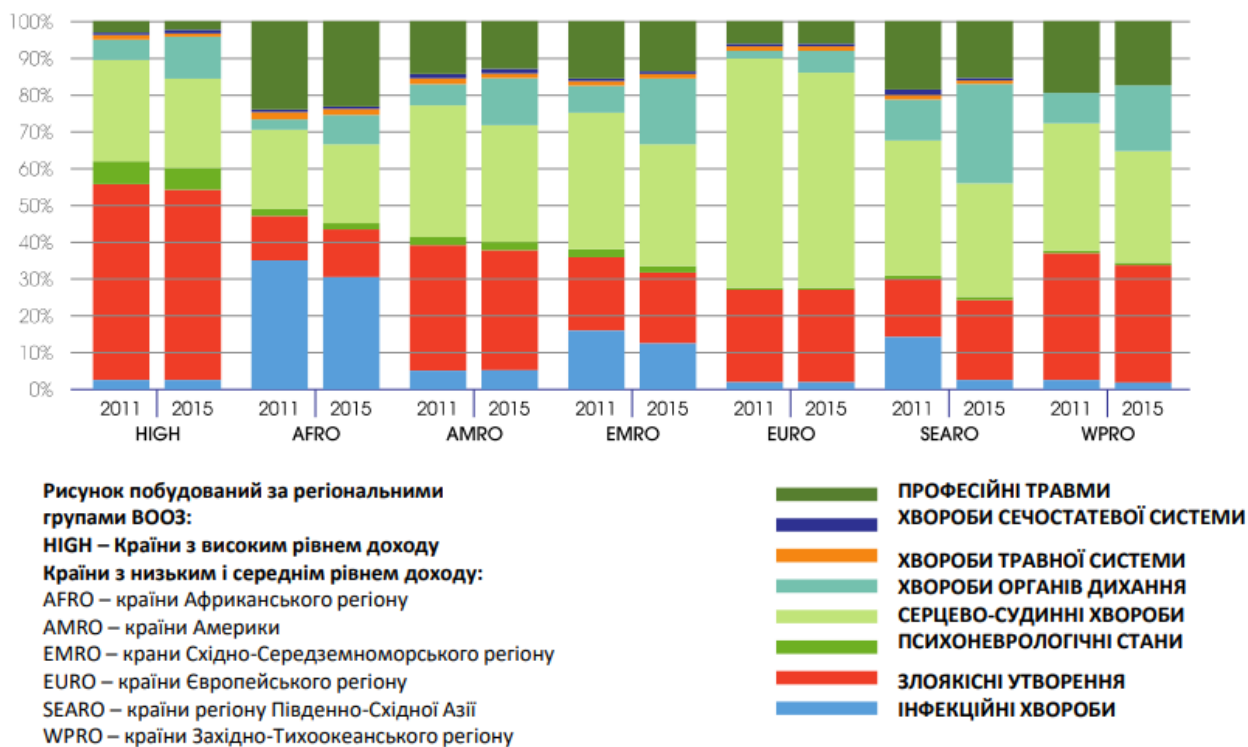

Рис. 1 – Порівняння смертності, пов'язаної з роботою, за регіонами (ВООЗ, 2011–2015 рр.)

Дістали широке визнання Глобальна стратегія ВООЗ «Медицина праці⁴ для всіх», Глобальний план дій ВООЗ з охорони здоров'я працюючих на 2008–2017 рр. та Глобальний план дій ВООЗ з медицини праці для усіх на 2006–2025 рр., які є основою для впровадження відповідних заходів безпеки та гігієни праці на національних рівнях.

Міжнародний стандарт *ISO 26000:2010* «Керівництво з соціальної відповідальності»⁵ – це добровільна настанова з соціальної відповідальності і не є документом, що передбачає сертифікацію, як, наприклад, ISO 9001 та ISO 14001. Згідно ISO 26000, компанія включає такі компоненти, як захист прав людини, навколишнього природного середовища, безпеку праці, права

³ Новак Т.С. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання аграрно-трудових відносин // «ПРАВО. ЛЮДИНА. ДОВКІЛЛЯ» | «LAW. HUMAN. ENVIRONMENT». Vol. 10, No 4, 2019. С. 36–45.

⁴ Медицина праці – розділ медицини, який вивчає здоров'я професійних груп населення та чинники, які його формують, розробляє гігієнічні та лікувально-профілактичні заходи, спрямовані на оздоровлення умов праці, підвищення працездатності людини в процесі трудової діяльності, попередження загальної та професійної захворюваності.

⁵ ISO 26000:2010. Guidance on social responsibility [Text]. – [First edition 2010-11-01]. – Published in Switzerland: ISO, 2010. — 106 p.

споживачів та розвиток місцевих общин, а також організаційне управління та етику бізнесу. Використання цього міжнародного стандарту підтримує кожну організацію у прагненні стати більш соціально відповідальною, брати до уваги інтереси її членів, відповідати чинному законодавству та поважати міжнародні норми поведінки.

Слід підкреслити, що міжнародно-правові стандарти, як втілення найбільш концентрованого досвіду правового регулювання трудових відносин, є незаперечною умовою розвитку й удосконалення будь-якої національної правової системи.

International
Labour
Organization

Першою (починаючи з 1919 р.) і єдиною на підставі тристороннього представництва міжнародною спеціалізованою організацією, що здійснює нормотворчу діяльність у сфері праці, була і залишається *Міжнародна організація праці (МОП)*. На цей час до її складу входять 187 держав-членів, у яких мешкають понад 98% населення світу⁶.

Конвенції та рекомендації МОП посідають вагомe місце серед основних джерел міжнародно-правового регулювання трудових відносин. Станом на 1 вересня 2016 р. МОП прийняла 189 конвенцій, 203 рекомендації та 6 протоколів, що складають нормативну базу міжнародно-правового регулювання трудових відносин,

містять найбільш повний каталог міжнародних трудових стандартів.

Конвенції та рекомендації МОП характеризуються внутрішньою єдністю різноманітних норм, що охоплюють широке коло питань і поширюються на величезну кількість працюючого населення. Такий масив активів МОП вимагає певної систематизації та класифікації, що є питанням досить складним і динамічним, оскільки офіційно встановленої та затвердженої ієрархії активів МОП немає. Проте існує неофіційна градація конвенцій та рекомендацій МОП.

Так, за значущістю конвенції МОП поділяють на «фундаментальні» та «пріоритетні»⁷.

⁶ Інформація з офіційного сайту Міжнародної організації праці:
<http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/country.htm>

⁷ Акти Міжнародної організації праці з безпеки та гігієни праці загальний огляд. Електронний ресурс:
<http://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-8/struktura-nspp-10/33-akti-mizhnarodnoji-organizatsiji-pratsi-z-bezpeki-ta-gigieni-pratsi-zagalnij-oglyad>

Перелік фундаментальних конвенцій обумовлений Декларацією МОП про основні принципи та права у світі праці (1998 р.). Ними є:

- Конвенція № 29 про примусову чи обов’язкову працю (1930 р.);
- Конвенція № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію (1948 р.);
- Конвенція № 98 про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів (1949 р.);
- Конвенція № 100 про рівне винагородження чоловіків і жінок за рівноцінну працю (1951 р.);
- Конвенція № 105 про скасування примусової праці (1957 р.);
- Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять (1958 р.);
- Конвенція № 138 про мінімальний вік для прийому на роботу (1973 р.);
- Конвенція № 182 про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999 р.).

Список пріоритетних конвенцій визначає і може періодично змінювати Адміністративна рада МОП.

На сьогодні до пріоритетних належать:

- Конвенція № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі (1947 р.);
- Конвенція № 122 про політику в галузі зайнятості (1964 р.);
- Конвенція № 129 інспекцію праці в сільському господарстві (1969 р.);
- Конвенція № 144 про тристоронні консультації для сприяння застосуванню міжнародних трудових норм (1976 р.).

За своєю предметною спрямованістю конвенції та рекомендації МОП поділяються на ті, що прийняті з питань: свободи об’єднання, колективних переговорів, виробничих відносин; примусової праці; припинення дитячої праці та захист дітей і молоді; рівних можливостей і захисту; тристоронніх консультацій; інспекції праці; професійного навчання; захисту найму; зарплати; робочого часу; безпеки та гігієни праці; соціального захисту; захисту материнства; соціальної політики; мігрантів; моряків; рибалок; докерів; корінного населення; специфічних категорій працівників.

З часу свого існування МОП приділяє значну увагу нормотворчості з питань охорони праці, зокрема, напрацюванню універсальних міжнародних стандартів з безпеки та гігієни праці.

Однією з базових конвенцій МОП у цій сфері є *Конвенція № 155 про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище*, що прийнята 22 червня

1981 року. Вона визначає засади національної політики та заходи на національному і виробничому рівнях, що спрямовані на збереження життя і здоров'я працівників.

Метою національної політики, згідно Конвенції № 155, є запобігання нещасним випадкам і ушкодженню здоров'я, що виникають у результаті роботи, зводячи до мінімуму причини небезпек, властивих виробничому середовищу. Важливим чинником у реалізації цієї мети є комплекс заходів, що визначається на основі співробітництва роботодавців і працівників, їх консультування як на національному, так і виробничому рівнях.

Конвенція визначає, зокрема, ряд заходів, які реалізуються на рівні підприємства. Запровадження таких заходів покладається на роботодавців. Вони забезпечують створення робочих місць, механізмів, обладнання та використання хімічних, біологічних й фізичних речовин, які є безпечними і для здоров'я працівників. Роботодавці зобов'язані надавати працівникам захисні одяг і засоби, організовувати їх належну підготовку в галузі безпеки та гігієни праці. У Конвенції передбачено право працівника залишити роботу, якщо він вважає, що вона становить безпосередню й серйозну небезпеку для його життя і здоров'я.

20 червня 2002 р. Генеральна конференція МОП прийняла протокол до Конвенції № 155, який деталізує питання системи реєстрації та повідомлення про нещасні випадки на виробництві, професійні захворювання та аварії, а також встановлює вимоги щодо ведення національної статистики зі згаданих питань.

Проблеми створення безпечних і здорових умов праці, мінімізації негативного впливу виробництва на здоров'я та життя людини постійно перебуває у центрі уваги МОП, про що свідчить активізація її нормотворчої діяльності з цього питання.

15 червня 2006 р. Генеральна конференція МОП прийняла Конвенцію *№ 187 про основи, які сприяють безпеці та гігієні праці* та відповідну Рекомендацію № 197. Згідно з Конвенцією № 187, кожна держава-учасниця зобов'язана постійно удосконалювати безпеку і гігієну праці з метою попередження випадків виробничого травматизму, професійних захворювань і смерті людей на виробництві шляхом розроблення національних політики, системи і програми безпеки і гігієни праці, що приймаються на базі проведених консультацій з найбільшими представницькими організаціями

роботодавців і працівників та повинні враховувати принципи, що закладені в актах МОП і стосуються основ, які сприяють безпеці та гігієні праці⁸.

Останнім часом на рівні МОП велика увага приділяється також захисту трудових прав працівників, які працюють у неформальному секторі економіки.

Питання безпеки та гігієни праці на робочих місцях є обов'язковою і невід'ємною частиною стратегій розвитку країн Євросоюзу, а також Великобританії, США й інших держав світу.

З 1980-х рр. одним із пріоритетів ЄС стає забезпечення здорових і безпечних умов праці. Сьогодні це один із найбільш концентрованих і, як зазначено у ст. 153 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), найважливіших напрямів соціальної політики Євросоюзу. Право кожного працівника на працю в умовах, що забезпечують його здоров'я, безпеку і гідність, закріплено у ст. 31 Хартії ЄС про основні права. Правові основи охорони праці знайшли розвиток у фундаментальній законодавчій базі ЄС і підкріплені значною кількістю інструментів незаконодавчого характеру.

Загалом законодавство ЄС у сфері гігієни та безпеки праці ґрунтується на чотирьох основних принципах⁹:

- 1) досконаліші стандарти охорони праці покликані сприяти підвищенню конкуренції;
- 2) законодавство про охорону праці може дати очікувані результати тільки за умови його належного дотримання;
- 3) виникнення нових ризиків потребує розроблення нових правових норм;
- 4) соціальний діалог залишається основним засобом під час розроблення стратегії і політики у сфері охорони праці, успіх якої залежатиме від спільних зусиль соціальних партнерів.

Головною метою стратегії і політики у сфері гігієни та безпеки праці ЄС є зведення до мінімуму виробничого травматизму і професійних захворювань.

У 1989 р. було ухвалено основний документ у сфері охорони праці – рамкову Директиву 89/391/ЄЕС «Про впровадження заходів щодо поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи».

⁸ Акти Міжнародної організації праці з безпеки та гігієни праці загальний огляд. Електронний ресурс: <http://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-8/struktura-nspp-10/33-akti-mizhnarodnoji-organizatsiji-pratsi-z-bezpeki-ta-gigieni-pratsi-zagalnij-oglyad>

⁹ Стратегія + програма = результат. Електронний ресурс: <http://ohoronapraci.kiev.ua/strategiya-programa-rezultat/>

Директива містить загальні принципи, що стосуються запобігання виробничим ризикам, поліпшення стану гігієни та безпеки праці, виключення чинників ризику і нещасних випадків, інформування, консультацій, пропорційної участі відповідно до національного законодавства або практики, навчання працівників тощо. Рамкова директива передбачає право працівників не виконувати робіт у разі серйозної небезпеки, можливості нещасного випадку або захворювання.

Стратегія ЄС на 2014–2020 рр. визначала шляхи вирішення трьох основних проблем у сфері гігієни та безпеки праці на робочому місці Європейського Союзу.

- Обов'язкове дотримання чинних правил гігієни та безпеки праці, упровадження сучасних й ефективних методів запобігання ризикам.
- Підвищення профілактики професійних захворювань за допомогою усунення нових ризиків, що виникають на робочих місцях. При цьому не слід забувати про наявні ризики.
- Потреба враховувати старіння робочої сили в ЄС.

Єврокомісія реалізує політику в галузі охорони праці за допомогою Європейського агентства з охорони та безпеки праці. Серед інших напрямків особливу увагу приділено молоді. У її середовищі в активній формі культивується відповідальне ставлення до своєї праці і здоров'я, до управління професійними ризиками.

Нова стратегія ЄС з охорони праці враховує зміни умов праці, впровадження нових технологій, збільшення зайнятості жінок, старіння населення та процес розширення Європейського Союзу. Основна його мета – подальше зменшення кількості нещасних випадків та професійних захворювань (незважаючи на зменшення кількості таких випадків вони як і раніше призводять до втрати працездатності близько 300 000 осіб на рік), а також запобігання нових загроз. Також одним із головних завдань стратегії є профілактика стресу, тому що наразі в Європейському Союзі вартість стресу, пов'язаного з роботою і викликаних ним захворювань, оцінюється приблизно в 20 мільярдів євро на рік¹⁰.

Слід знати і про першу глобальну превентивну стратегію у галузі безпеки та гігієни праці «VISION ZERO» (Прагнення до нульового травматизму), розроблену Міжнародною асоціацією соціального забезпечення (МАСЗ). Ця стратегія демонструє якісно новий підхід до організації профілактики, що об'єднує три напрямки – безпеку, гігієну праці і

¹⁰ Джерело: <http://oppb.com.ua/news/ohorona-praci-ta-bezpeka-praci-stosuyetsya-takozh-psyhichnyh-faktoriv-u-vsomu-yes-tryvalyu>

благополуччя працівників. Стратегія пропонує концепцію семи «золотих правил», реалізація яких буде сприяти роботодавцю у зниженні рівня виробничого травматизму і професійної захворюваності¹¹.

Сім «золотих правил» концепції Vision Zero

1. Станьте лідером! Демонструйте прихильність!
2. Виявляйте небезпеки – контролюйте ризики!
3. Визначайте цілі – розробляйте програми!
4. Створіть належну систему управління безпекою та гігієною праці – досягайте високого рівня організації!
5. Забезпечуйте безпеку та гігієну на робочих місцях, під час роботи з механізмами та обладнанням!
6. Підвищуйте кваліфікацію – розвивайте професійні навички!
7. Інвестуйте в людей – мотивуйте, залучаючи!

Рис. 2 – Сім «золотих правил» Концепції Vision Zero

Серед особливостей сучасного міжнародно-правового регулювання праці варто віднести також посилення гнучкості регулювання трудових відносин. Зміни у правовому регулюванні трудових відносин передбачають відміну найбільш жорстких і неефективних норм трудового права, перенесення регулювання трудових відносин з централізованого переважно на договірний рівень, але з чітко централізованим встановленням стандартів праці¹².

¹¹ VISION ZERO. Сім «золотих правил» виробництва з нульовим травматизмом і з безпечними умовами праці. Настанова для роботодавців та менеджерів. Електронний ресурс: <http://visionzero.global/sites/default/files/2019-04/UK-Vision%20Zero%20guide.pdf>

¹² Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: дисер к.ю.н. 12.00.05. Одеса, 2016. – 195 с.

2. СУЧАСНИЙ СТАН ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Одним із основних напрямків реформування національного трудового законодавства є приведення його у відповідність до міжнародних трудових стандартів, у тому числі ратифікованих Україною конвенцій МОП.

За умови економічної, екологічної та демографічної кризи в Україні, подій на Сході України, склалася надзвичайна ситуація з безпекою та умовами праці на більшості підприємств, особливо середнього і малого бізнесу. Погіршуються умови праці та збільшується рівень професійних захворювань серед населення працездатного віку, що призводить до значного ослаблення трудового потенціалу, погіршення демографічної ситуації в Україні. Це проявляється зменшенням загальної чисельності працездатного населення, особливо – зменшенням питомої ваги населення молодших вікових груп, як резерву трудового потенціалу¹³.

Рис. 3 – Питома вага кількості працюючих в шкідливих та важких умовах праці, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам та нормам безпеки праці від їх загальної кількості в Україні

¹³ Ушакова-Кирпач І.М. Проблеми поліпшення стану безпеки та гігієни праці в Україні. Електронний ресурс: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/mizhnarodna-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-stratehii-innovatsiinoho-rozvytku-prirodnychkh-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/seksiia-4-sotsialna-medycyna-hromadske-zdorovia-ta-hihiiena/10982-problemy-polipshennya-stanu-bezpeky-ta-hihiyeny-pratsi-v-ukrayini>

За даними Держсанпідемнагляду, за останні роки кількість працюючих в умовах, що не відповідають установленим нормам з охорони праці, зросла з 15 до 30 відсотків від загальної чисельності працівників і складає майже 3 млн. людей.

Більше 70% підприємств України не відповідають вимогам санітарних правил щодо функціонування на них систем опалення, вентиляції освітлення та роботи санітарно-побутових приміщень. В середньому в шкідливих та небезпечних умовах праці на сьогоднішній день працює майже кожен третій робітник.

За офіційними даними, 5,5 млн працівників сфери малого і середнього бізнесу в Україні перебувають «у тіні», тобто працюють без юридичного оформлення трудових відносин з роботодавцями.

Вони практично позбавлені права на цільове медичне обслуговування, пільги та компенсації за важкі та шкідливі умови праці, допомоги у разі нещасного випадку.

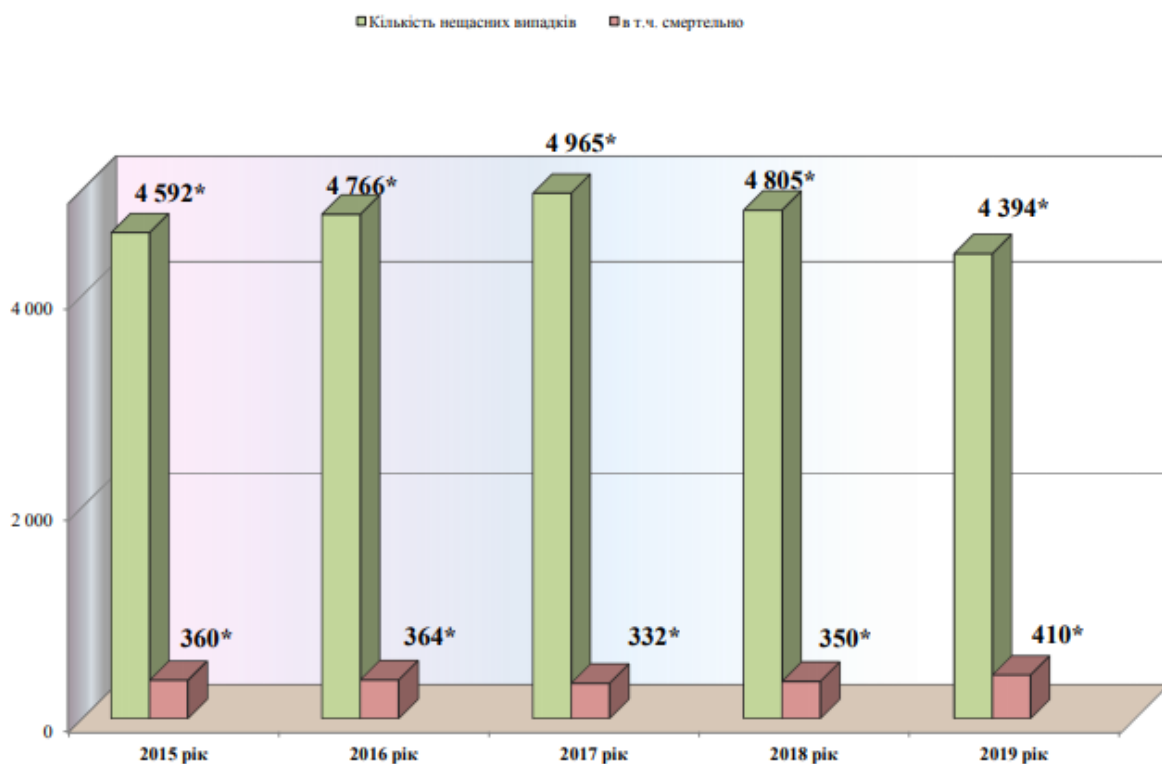

Рис. 4 – Динаміка кількості нещасних випадків на виробництві за даними актів за формою Н-1, пов'язаних з виробництвом (2015-2019 рр.)

За таких темпів безповоротного погіршення професійного здоров'я в Україні у 2016–2020 рр. потреба в трудових ресурсах у провідних галузях промисловості задоволена лише на 38–44%, що може загрожувати колапсом

кадрового забезпечення виробництва, особливо в таких галузях, як металургійна, хімічна та коксохімічна, вугільна, гірничо-збагачувальна, енергетична промисловість¹⁴.

Набули масового характеру випадки, коли під тиском роботодавців про звільнення або пониження на роботі, потерпілі дають неправдиві свідчення, що дає змогу переводити нещасні випадки, які сталися на виробництві, до розряду таких, що не пов'язані з виробництвом, або до таких, що сталися у невиробничій сфері.

Офіційна статистика, облік кількості нещасних випадків на виробництві, які здійснюють Держпраці та Фонд соціального страхування, не відображають фактичний стан безпеки праці та рівень травматизму в Україні. Так, за даними Фонду соціального страхування, від нещасних випадків на виробництві та профзахворювань, починаючи з 2011 до 2016 року, спостерігалось постійне щорічне зменшення виробничого травматизму.

Фактичний же рівень виробничого травматизму та умови праці в Україні залишаються значно гіршими, ніж у країнах Європейського Союзу. За рівнем смертності на виробництві, Україна випереджає всі країни ЄС і має найгірші показники, навіть в порівняльні з колишніми країнами СНГ (наприклад, Молдова, Естонія).

Наприклад, рівень смертності на виробництві на Україні вищий ніж у Молдови в 2 рази, у 4,5 разів – ніж в Естонії, у 5 разів ніж у Франції, у 12 разів вищий ніж у Швеції, у 22 рази ніж у Великобританії¹⁵.

Гірші ніж в Україні аналогічні показники відмічаються лише у Індії (1 до 4) та у Китаї (1 до 5). В європейських країнах співвідношення числа загиблих до числа травмованих складає, наприклад, у Німеччині – 1 до 1260, Словаччині – 1 до 208, Польщі – 1 до 145.

Крім людських втрат зазнає великих збитків і економіка країни.

Величезні суми з резервних державних, Фондів соціального страхування та самих власників підприємств витрачаються на ліквідацію наслідків промислових аварій, нещасних випадків, профзахворювань та допомоги потерпілим та сім'ям загиблих на виробництві.

¹⁴ Сучасний стан охорони праці в Україні. Електронний ресурс: <https://asgor.com.ua/index.php/2019/01/02/1/>

¹⁵ Аналітичний огляд страхових нещасних випадків на виробництві та профзахворювань за 2019 рік: Звіт Фонду соціального страхування. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/okhorona-pratsi-i-zdorov-ya/17496-vijshov-u-svit-chergovij-nomer-zhurnal-ukhorona-pratsi-3-2020.html>

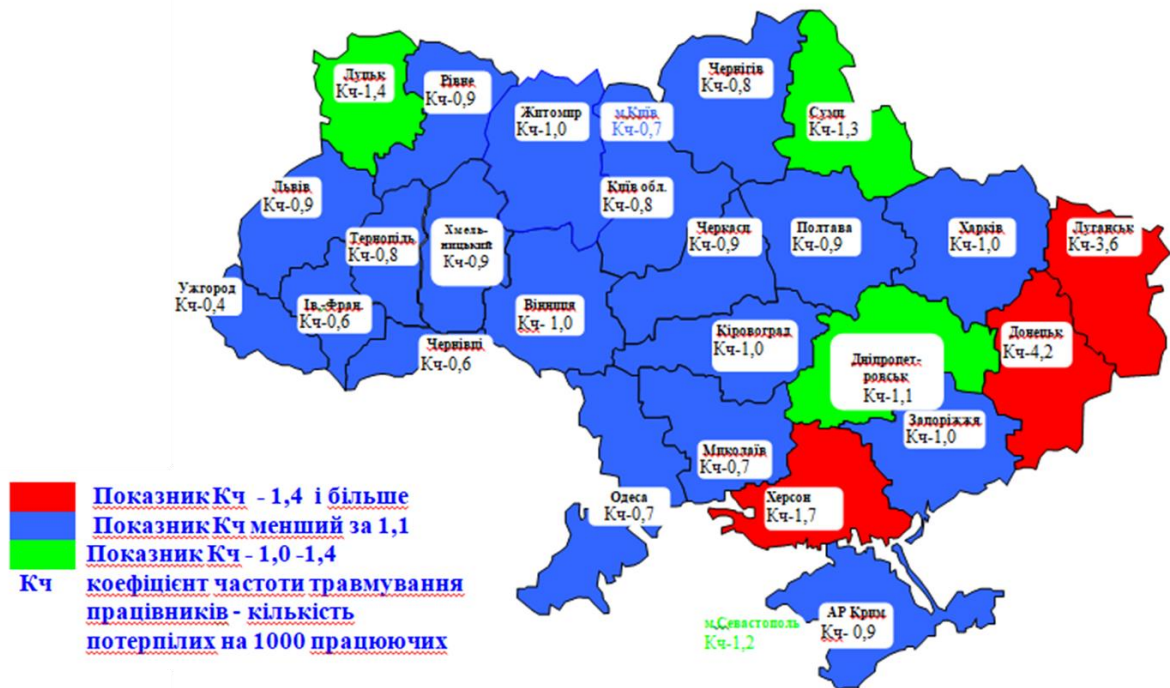

Рис. 5 – Картограма середніх показників рівня частоти травматизму на виробництві (Кч) у регіонах України (за даними Держкомстату)

За останні десять років Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України виплачено страхових виплат потерпілим на виробництві (членам їх сімей), реабілітацію та лікування потерпілих, оплату пільг і компенсацій працівникам за роботу у важких та шкідливих умовах праці понад 20 млрд. гривень¹⁶.

Щороку майже 17 тис. громадян стають інвалідами праці, понад 300 тис. осіб одержують компенсацію за відшкодування шкоди внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання. З них близько 50 тис. осіб отримують компенсацію у зв'язку з втратою годувальника.

Тільки за 9 місяців 2019 р., за даними Фонду соціального страхування України, зареєстровано 3270 потерпілих від нещасних випадків на виробництві (з них 286 – смертельно). Серед травмованих на підприємствах України 72,2% (2362) чоловіків та 27,8% (908) жінок. Найбільше травмувалися водії автотранспортних засобів (147), гірники очисних забоїв (132) та прохідники (83).

Кількість професійних захворювань в Україні за 9 місяців 2019 р., за даними Фонду, порівняно з 9 місяцями 2018 р. збільшилась на 26,5% – з 1314 до 1662 випадків.

¹⁶ Сучасний стан охорони праці в Україні. Електронний ресурс: <https://asgor.com.ua/index.php/2019/01/02/1/>

Перше місце у структурі професійних захворювань належить хворобам органів дихання – 45,4% від загальної кількості діагнозів. На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату (радикулопатії, остеохондрози, артрити, артрози) – 25,1%. Третє місце за хворобами слуху – 14,9%, четверте – за вібраційною хворобою – 7,3%. Найбільше професійних захворювань зареєстровано у добувній промисловості і розробці кар’єрів¹⁷.

На сьогодні, за оцінками фахівців, в Україні відсутній дієвий економіко-правовий механізм, що спонукає роботодавців приймати ефективні заходи щодо забезпечення здорових та безпечних умов праці.

Діюча система економічних та правових відносин в галузі охорони праці не тільки не протистоїть негативним тенденціям, але й сама є джерелом соціальної напруженості¹⁸.

Разом з цим, урядові структури, більшість підприємців почали економити на безпеці праці, знижуючи і без того мізерні відрахування на ці цілі, прагнучи досягти якомога більших прибутків за будь-яку ціну та саме сьогодні. І, як наслідок, – невиконання запобіжних заходів з охорони праці, погіршення стану безпеки та умов праці, розбалансування державного управління охороною праці, створення додаткових ризиків загрози здоров’ю та життю робітників.

Про це свідчать результати перевірок Держсанпідемнагляду, згідно яких більше 70% підприємств України не відповідають вимогам санітарних правил щодо функціонування на них систем опалення, вентиляції освітлення та роботи санітарно-побутових приміщень.

За даними Держкомстату, в останні роки понад 1,5 млн. працівників працювали в антисанітарних умовах збільшеної забрудненості повітря на робочому місці хімічними речовинами, пилом, перевищень рівнів шуму та вібрації, важкості та напруженості праці. На деяких підприємствах кількість таких робітників складає до 2/3 загальної кількості працюючих. В середньому в шкідливих та небезпечних умовах праці на сьогоднішній день працює майже кожен третій робітник.

Україна є майже єдиною країною у світі, в якій ризики цих витрат не контролюються, щоб їх уникнути, та не обліковуються.

Гострою соціальною проблемою залишається також високий травматизм невиробничого характеру. За оцінкою фахівців Інституту

¹⁷ Джерело: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/951811>

¹⁸ Ушакова-Кирпач І.М. ПРОБЛЕМИ ПОЛІПШЕННЯ СТАНУ БЕЗПЕКИ ТА ГІГІЄНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ. Електронний ресурс: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/mizhnarodna-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-strategii-innovatsiinoho-rozvytku-prirodnychkh-dystsyplin-dosvid-problemy-ta-perspektyvy/sektsiia-4-sotsialna-medycyna-hromadske-zdorovia-ta-hihiiena/10982-problemy-polipshennya-stanu-bezpeky-ta-hihiieny-pratsi-v-ukrayini>

демографії та соціальних досліджень НАН, в Україні щорічні втрати економіки тільки внаслідок травмування і загибелі громадян у сфері, не пов'язаній з виробництвом, перевищують 10 млрд. грн., зокрема внаслідок загибелі – 9,2 млрд., а травмування, що призвело до тимчасової непрацездатності, – 1,12 млрд. грн. Це становить близько 2,5% ВВП України¹⁹.

Продовжується негативна тенденція до збільшення кількості вперше виявлених профзахворювань, число яких складає 5000-7000 щорічно. За допомогою по профзахворюванню робітник звертається до медичних закладів надто пізно, вже після втрати працездатності, і, як наслідок, – інвалідність.

Важливою причиною служить той факт, що більшість хворих бояться втратити роботу, тому намагаються приховати наявність у себе патології, несумісної з їхньою професійною діяльністю. До того ж виявлення профзахворювання на виробництві, особливо в закладах охорони здоров'я, тягне за собою розслідування причин професійного захворювання з залученням відповідних фахівців, що не схвалюється адміністрацією закладів.

Профілактичні та періодичні медичні огляди проводяться формально або не проводяться зовсім. У результаті це призводить до того, що професійні захворювання не діагностують, а хвороби відносять до загальної захворюваності. При співставленні цих фактів та кількості щорічно виявлених професійних захворювань у працівників цілком впевнено можна дійти висновку, що наявна статистика професійної захворюваності працівників не відповідає дійсності.

Наявність цих проблем створює негативний вплив на результати проведення економічних та соціальних реформ з відновлення економічного зростання і модернізації економіки держави. Останні глобальні оцінки Європейської спільноти показують, що необхідно терміново вжити заходів, щоб повернути цю тенденцію у зворотному напрямку і запобігти аваріям, нещасним випадкам на виробництві і профзахворюваності, що призводять до інвалідності, спонукають ранній вихід на пенсію, виключення з ринку праці, втрати годувальника та бідність.

¹⁹ Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/migration_national_report_full.pdf

На думку іноземних фахівців, які за програмою МОП працювали в Україні, велика кількість нещасних випадків зі смертельними наслідками пояснюється наступними причинами²⁰:

- незадовільною підготовкою робітників і роботодавців з питань охорони праці;
- відсутністю належного контролю стану безпеки на робочих місцях та виконання встановлених норм;
- недостатнім забезпеченням працюючих засобами індивідуального захисту;
- повільним впровадженням засобів та приладів колективної безпеки на підприємствах;
- спрацьованістю (у деяких галузях до 80%) засобів виробництва.

Все вищевикладене дає підстави стверджувати, що назріла нагальна необхідність розроблення та реалізації такої політики у сфері охорони праці, яка б забезпечила встановлення нормативів і параметрів безпеки праці, визнаних міжнародним співтовариством, та обсягів фінансування організаційних та технічних заходів на кожному робочому місці, які б звели до мінімуму ризику травмування і професійного захворювання, а також здійснення заходів з відновлення втраченого здоров'я працівників.

Оптимальним способом розв'язання проблеми, на думку фахівців, є підвищення рівня життя населення, підвищення обізнаності та інформування населення про наслідки настання нещасних випадків як виробничого так і побутового характеру²¹.

²⁰ Джерело: <https://nubip.edu.ua/node/76344>

²¹ Втрата працездатності-внаслідок травматизму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.fssu.gov.ua/fse/control/vin/uk/publish/printable_article/102206;jsessionid=1B365B942434BAC85AF992093EAFEE01

3. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Конституція України гарантує громадянам право на належні, безпечні і здорові умови праці, забороняє використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах (ст. 43), надає право на скорочений робочий день щодо окремих професій і виробництв (ст. 45), на соціальний захист громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності (ст. 46).

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Питання охорони праці регулюються Законом України «Про охорону праці», Кодексом законів про працю України, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», а також рядом постанов Кабінету Міністрів України та інших законодавчо-нормативних актів²².

Кодекс законів про працю України (КЗпП) визначає засади і гарантії здійснення громадянами права розпоряджатися своїми здібностями до праці. КЗпП регулює трудові відносини всіх працівників з метою зростання якості роботи, продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва, зміцненню трудової дисципліни. Кодекс законів про працю визначає високий рівень умов праці та всебічну охорону трудових прав працівника (розділ XI “Охорона праці”).

Цей Кодекс набув чинності 10.12.1971 р. (остання на сьогодні редакція – від 03.03.2020 р.). Він гарантує кожному право на працю з оплатою праці не менше встановленого державою мінімального розміру, вільний вибір професії, роду занять і роботи. КЗпП також встановлює, що держава повинна створювати умови для ефективної зайнятості населення, підвищення і підготовки трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує

²² ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРАЦІ. Електронний ресурс: https://minjust.gov.ua/m/str_5008

перепідготовку працівників. Всі громадяни мають рівні трудові право незалежно від расової, національної приналежності, мови, майнового та соціального стану, політичних поглядів, мови, релігійних переконань.

КЗпП регулює трудові відносини працівників незалежно від форми власності установ, підприємств, організацій, виду їх діяльності, галузевої належності, а також осіб, що працюють у фізичних осіб-підприємців²³.

Норми щодо охорони праці містяться в багатьох статтях КЗпП України. Так, у главі IV «Робочий час» КЗпП передбачено наступне:

– нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень (стаття 50);

– скорочена тривалість робочого часу встановлюється: 1) для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень; 2) для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень (стаття 51);

– до надурочних робіт не залучаються вагітні жінки і жінки, що мають дітей віком до 3 років; особи, молодше 18 років; особи, що навчаються без відриву від виробництва в дні занять (стаття 63);

– надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік (стаття 65).

Питання праці вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину, регулюється Кодексом у спеціальній главі «Праця жінок». Так, встановлено обмеження праці жінок на роботах у нічний час, заборону залучення вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні і направлення їх у відрядження.

Одним із найважливіших нормативно-правових актів про охорону праці є Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ.

Він визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

У статті 4 Закону зазначається, що засади державної політики в галузі охорони праці базуються на *10 основних принципах*:

²³ Кодекс законів про працю України (КЗпПУ) 2018. Електронний ресурс: <https://urist-ua.net/>

- пріоритет життя і здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення безпечних і здорових умов праці;
- забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;
- комплексний підхід до розв'язання завдань охорони праці з урахуванням досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;
- соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди потерпілим від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності та видів діяльності;
- адаптація трудових процесів до можливостей працівника;
- використання економічних методів управління охороною праці, участь держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;
- інформування, навчання, професійна підготовка і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;
- координація діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян щодо розв'язування проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці;
- використання світового досвіду щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці.

Закон встановлює пріоритет життя та здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності підприємства, тобто в першу чергу мають дотримуватись вимоги нормативно-правових актів про охорону праці, щоб працівник під час операцій виробничого циклу не отримував травм, не зазнавав погіршення стану здоров'я, професійних захворювань або зменшення працездатності, і лише потім має звертатись увага на результати виробничої діяльності підприємства.

На роботодавця покладено обов'язок під час укладання трудового договору проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються

працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства.

Рівень розвитку техніки поки що не може забезпечити створення у всіх випадках і всім працівникам належних умов праці, що виключали б дію шкідливих факторів на їх організм. Тому законодавець передбачає пільги і компенсації працівникам, зайнятим на роботах з важкими та шкідливими умовами праці. Такі працівники безоплатно забезпечуються лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою солоною водою, мають право на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі.

На роботах із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також роботах, пов'язаних із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами, працівникам видаються безоплатно за встановленими нормами спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, а також мийні та знешкоджувальні засоби. Роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок придбання, комплектування, видачу та утримання засобів індивідуального захисту відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці та колективного договору.

Відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника, здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV.

Застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), забороняється. Забороняється також залучати жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

На роботодавця покладається обов'язок організувати розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ регулює питання створення сприятливих для здоров'я умов праці, обов'язкових медичних оглядів працівників, умов праці підлітків, медико-соціальної експертизи втрати працездатності.

Окремі питання охорони праці унормовані Законами України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24.02.1994 р. № (ст. 9, 19), «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-ХІІ (ст. 7, 8) та іншими.

За порушення законодавства про охорону праці юридичні та фізичні особи, які використовують найману працю, притягаються органами державного нагляду за охороною праці до сплати штрафу.

На основі положень законів для їх розвинення чи деталізації розробляються підзаконні нормативно-правові акти з питань охорони праці (НПАОП), тобто, правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Державний реєстр НПАОП²⁴ веде Державна служба України з питань праці України) – центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, на випадок безробіття в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

Останніми роками в Україні проводиться велика робота щодо розроблення та прийняття ряду нормативно-законодавчих документів, спрямованих на гармонізацію міжнародних вимог і стандартів у галузі охорони, безпеки та гігієни праці.

Так, національний стандарт ДСТУ ISO/CD 26000:2009 «Системи управління соціальною відповідальністю. Вимоги» був розроблений із врахуванням структури та вимог стандартів (проекту ISO 26000 (керівництво

²⁴ Електронний ресурс: <https://dsp.gov.ua/pokazhchyk-normatyvno-pravovykh-aktiv-z/>

з соціальної відповідальності)), ДСТУ ISO 9001:2009 (системи управління якістю), OHSAS 18001:2007 (системи менеджменту гігієни та безпеки праці. Вимоги), ISO 14001:2004 (системи менеджменту навколишнього середовища), SA 8000:2001 (соціальна відповідальність) з метою сприяння інтеграції у вже існуючі системи підприємств та організацій системи управління соціальною відповідальністю.

У 2017 р. було розроблено проект «Концепції відновлення системи медицини праці в Україні та здійснення профілактичних заходів щодо запобігання професійним захворюванням і професійним отруєнням у працівників, зайнятих на виробництвах із шкідливими умовами праці», який, на жаль, не був схвалений відповідним розпорядженням КМУ і не набув чинності²⁵. У проекті підкреслювалося, що здоров'я працівників є однією з передумов високої продуктивності праці, підвищення добробуту населення, соціально-економічного розвитку, обороноздатності та національної безпеки країни. Зазначалося, що, зараз в Україні зберігається ряд невирішених проблем медицини праці, в той же час виникло багато нових в зв'язку зі зміною політичної і соціально-економічної ситуації, обумовленої переходом промисловості і сільського господарства на ринкові відносини, появою нових форм власності (приватної, кооперативної та ін.), трудовою міграцією кваліфікованої робочої сили за кордон. Зараз вкрай необхідним є об'єднання зусиль законодавчої і виконавчої влади з подолання труднощів щодо збереження здоров'я працюючих. Цей процес може бути ефективнішим за підтримки міжнародних організацій (ОООЗ, МОП та ін.). Це сприятиме швидшому переходу України до європейських стандартів безпеки праці при збереженні і розвитку національних досягнень у цій галузі.

Постановою КМУ від 17 квітня 2019 р. № 337 затверджено Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві²⁶. Прописано організацію та процедуру розслідування нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь); контроль, облік і звітність щодо нещасних випадків, гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій; порядок складення санітарно-гігієнічних характеристик умов праці та вимоги до них; порядок встановлення зв'язку захворювання з умовами праці; визначено заходи щодо запобігання виникненню хронічних професійних захворювань (отруєнь).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 989-р було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною

²⁵ Електронний ресурс: <https://medprosvita.com.ua/pro-shvalennya-kontseptsiyi-vidnovlennya-sistemi/>

²⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text>

праці в Україні²⁷, де зазначається, що реформування системи управління охороною праці в Україні здійснюватиметься з урахуванням основних положень Рішення Європейської комісії від 6 червня 2014 р. для Європейського парламенту та Ради, Європейського економіко-соціального комітету та Комітету регіонів щодо Рамкової стратегії Європейського Союзу із розвитку здоров'я та безпеки праці на 2014-2020 роки.

Підкреслюється також, що впровадження міжнародних трудових норм у національну юридичну практику та *ризикоорієнтованого підходу* забезпечить можливість ратифікації Україною конвенцій Міжнародної організації праці, якими передбачено більше прав і гарантій працівників порівняно з національним законодавством, в тому числі Конвенції про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці, № 187, підписаної 15 червня 2006 року.

На виконання Концепції у липні 2020 р. Державною службою України з питань праці подано до обговорення проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики проведення роботодавцем заходів з безпеки та гігієни праці на основі ризикоорієнтованого підходу»²⁸, спрямованої на створення національної системи запобігання виробничим небезпекам та ризикам для забезпечення ефективного реалізації права працівників на безпечні та здорові умови праці, а також приведення її до законодавства Європейського Союзу.

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2018-%D1%80#Text>

²⁸ <https://dsp.gov.ua/derzhpratsi-proponuie-do-obhovorennia-proiekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-pro-zatverdzhennia-metodyky-provedennia-robotodavtsem-zakhodiv-z-bezpeky-ta-hihiieny-pratsi-na-osnovi-ryzykooorientov/>

4. ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД, ВІДОМЧИЙ І ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ОХОРОНОЮ ПРАЦІ

Для забезпечення виконання вимог законодавства з охорони праці в Україні створено систему державного нагляду, відомчого і громадського контролю з цих питань.

Державний нагляд за дотриманням законів та інших нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП) відповідно до Закону «Про охорону праці» здійснюють:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці (Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України). Свою роботу по нагляду за охороною праці спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці проводить через територіальні (обласні) управління, галузеві державні інспекції охорони праці, експертно-технічні центри.;

- спеціально уповноважений державний орган з питань радіаційної безпеки (Комітет ядерного регулювання Міністерства охорони природного середовища);

- спеціально уповноважений державний орган з питань пожежної безпеки (департамент пожежної безпеки Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи);

- спеціально уповноважений державний орган з питань гігієни праці (Головний державний санітарний лікар та санітарно-епідеміологічна служба Міністерства охорони здоров'я).

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні. Діяльність органів державного нагляду за охороною праці регулюється законами України «Про охорону праці», «Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку», «Про пожежну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», іншими нормативно-правовими актами та положеннями про ці органи, що затверджуються Президентом України або Кабінетом Міністрів України.

Інспектори наглядових органів мають право:

– безперешкодно відвідувати підконтрольні підприємства (об'єкти), виробництва, та здійснювати в присутності роботодавця або його представника перевірку дотримання законодавства з охорони праці;

– одержувати пояснення, висновки обстежень, аудитів, звіти про рівень і стан профілактичної роботи, причини порушень законодавства та вжиті заходи щодо їх усунення;

– видавати обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і прорахунків у галузі охорони праці;

– забороняти, зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію виробництв, робочих місць, будівель, устаткування, виконання певних робіт, застосування нових небезпечних речовин, реалізацію продукції, а також – скасовувати або припиняти дію виданих ними дозволів і ліцензій до усунення порушень, які створюють загрозу життю працівників;

– притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці;

– надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих осіб обійманій посаді, передавати матеріали органам прокуратури для притягнення цих осіб до відповідальності згідно із законом.

Вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про охорону праці здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами.

Відомчий контроль покладено на адміністрацію підприємства та на господарські організації вищого рівня. Цей контроль здійснюють відповідні служби охорони праці.

Громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих і санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту здійснюють професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників (уповноважених осіб). У разі загрози життю або здоров'ю працівників професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників. Професійні спілки також мають право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх НПАОП, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань і надавати свої висновки про них,

вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та отримувати від них аргументовану відповідь.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль здійснює уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці, яка має право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень НПАОП.

Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених з охорони праці від роботи на передбачений колективним договором термін із збереженням за ними середнього заробітку. Не можуть бути ущемлені будь-які законні інтереси працівників у зв'язку з виконанням ними обов'язків уповноважених з охорони праці. Їх звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюють лише у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені з охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв.

5. ОХОРОНА ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Згідно з Законом України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ служба охорони праці створюється роботодавцем для організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям у процесі трудової діяльності.

Подібна служба створюється на підприємстві в обов'язковому порядку. Варто зауважити, що *структура служби має відмінності в залежності від кількості працівників*.

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про охорону праці» така служба обов'язково повинна бути створена на підприємстві з кількістю працюючих 50 і більше осіб відповідно до Типового положення про службу охорони праці²⁹.

На підприємстві з кількістю працівників менше 50 осіб функції служби охорони праці можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку.

На підприємстві з кількістю працівників менше 20 осіб для виконання функцій служби охорони праці можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, які мають відповідну підготовку.

Зазвичай виокремлення служби охорони праці як такої в структурі підприємства не практикується. Її функції покладаються на традиційні структурні підрозділи – відділи охорони праці (відділи охорони праці та промислової безпеки, охорони праці та пожежної безпеки).

Підпорядковується служба охорони праці згідно із законодавством безпосередньо роботодавцеві. Проте роботодавець може доручити функціональне управління (кураторство) діяльністю служби іншій посадовій особі, скажімо, головному інженерові, заступникові директора з охорони праці тощо.

Покладення таких обов'язків потрібно закріпити наказом або відобразити в посадовій інструкції уповноваженої особи.

Робота служби охорони праці підприємства має здійснюватись відповідно до плану роботи та графіків обстежень, затверджених роботодавцем.

Функціями служби охорони праці є³⁰:

²⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1526-04#Text>

³⁰ Організація роботи служби охорони праці на підприємстві. Електронний ресурс: <http://oppb.com.ua/articles/organizaciya-roboty-sluzhby-ohorony-praci-na-pidprijemstvi>

1) Підготовка проектів наказів (розпоряджень) з питань охорони праці і внесення їх на розгляд роботодавцю. Проведення спільно з представниками інших структурних підрозділів і за участю представників професійної спілки підприємства або, за її відсутності, уповноважених найманими працівниками осіб із питань охорони праці перевірок дотримання працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

2) Проведення з працівниками вступного інструктажу з питань охорони праці.

3) Ведення обліку та проведення аналізу причин виробничого травматизму, професійних захворювань, аварій на виробництві, заподіяної ними шкоди.

4) Забезпечення належного оформлення і зберігання документації з питань охорони праці, а також своєчасної передачі її до архіву для тривалого зберігання згідно з установленим порядком.

5) Складання звітності з охорони праці за встановленими формами.

6) Складання за участю керівників підрозділів підприємства переліків професій, посад і видів робіт, на які повинні бути розроблені інструкції з охорони праці, що діють в межах підприємства, надання методичної допомоги під час їх розроблення.

Служба охорони праці:

- складає за участю керівників підрозділів, служб головних спеціалістів (головного технолога, головного механіка, головного енергетика, головного металурга, інших фахівців), служби організації праці та заробітної плати переліки професій і видів робіт, для яких повинні бути розроблені інструкції, надає методичну допомогу під час їх розроблення;

- бере участь у розробленні інструкцій, зокрема на основі нормативно-правових актів з охорони праці, забезпечення якими підрозділів покладено на службу;

- реєструє інструкції, що вводяться в дію (переглядаються) в журналі реєстрації інструкцій з охорони праці на підприємстві;

- видає примірники інструкцій керівникам структурних підрозділів (служб) з реєстрацією в журналі обліку видачі інструкцій з охорони праці на підприємстві;

- систематично контролює своєчасність розроблення нових і відповідність чинних інструкцій вимогам законодавства, періодичність перегляду та своєчасність внесення змін і доповнень до них;

- забезпечує підрозділи стандартами, іншими нормативно-технічними та організаційно-методичними документами з охорони праці.

7) Інформування працівників про основні вимоги законів, інших нормативно-правових актів та актів з охорони праці, що діють в межах підприємства.

8) Розгляд:

- питань про підтвердження наявності небезпечної виробничої ситуації, що стала причиною відмови працівника від виконання дорученої роботи відповідно до законодавства (у разі необхідності);

- листів, заяв, скарг працівників підприємства, що стосуються питань додержання законодавства про охорону праці.

9) Організація:

- забезпечення підрозділів нормативно-правовими актами з охорони праці та актами з охорони праці, що діють в межах підприємства, посібниками, навчальними матеріалами з цих питань;

- роботи кабінету з охорони праці, підготовки інформаційних стендів, кутків з охорони праці тощо;

- нарад, семінарів, конкурсів тощо з питань охорони праці;

- пропаганди з питань охорони праці з використанням інформаційних засобів.

10) Участь у:

- розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві;

- складанні санітарно-гігієнічної характеристики умов праці працівників, які проходять обстеження щодо наявності професійних захворювань (отруєнь);

- проведенні внутрішнього аудиту охорони праці та атестації робочих місць за умовами праці;

- роботі комісій з приймання в експлуатацію закінчених будівництвом, реконструкцією або технічним переозброєнням об'єктів виробничого та соціально-культурного призначення, відремонтованого або модернізованого устаткування в частині дотримання вимог охорони (безпеки) праці;

- розробленні положень, інструкцій, розділу «Охорона праці» колективного договору, інших актів з охорони (безпеки) праці, що діють у межах підприємства;

- складанні переліків професій і посад, згідно з якими працівники повинні проходити обов'язкові попередні і періодичні медичні огляди;

- організації навчання з питань охорони праці; роботі комісії з перевірки знань з питань охорони праці.

11) Контроль за:

- виконанням заходів, передбачених програмами, планами щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, колективним договором та заходами, спрямованими на усунення причин нещасних випадків і професійних захворювань та аварій на виробництві;
- проведенням ідентифікації та декларуванням безпеки об'єктів підвищеної небезпеки;
- наявністю в структурних підрозділах інструкцій з охорони праці згідно з переліком професій, посад і видів робіт, своєчасним внесенням в них змін;
- своєчасним проведенням необхідних випробувань і технічних оглядів устаткування;
- станом запобіжних і захисних пристроїв, вентиляційних систем;
- своєчасним проведенням навчання з питань охорони праці, всіх видів інструктажу з охорони праці;
- забезпеченням працівників засобами індивідуального та колективного захисту, мийними та знешкоджувальними засобами;
- санітарно-гігієнічними і санітарно-побутовими умовами працівників згідно з нормативно-правовими актами;
- своєчасним і правильним наданням працівникам пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці, забезпеченням їх лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними йому харчовими продуктами, газованою солоною водою, наданням оплачуваних перерв санітарно-оздоровчого призначення;
- утриманням у безпечному стані території підприємства, внутрішніх доріг та пішохідних доріжок;
- організацією робочих місць відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці;
- використанням цільових коштів, виділених для виконання комплексних заходів з досягнення нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;
- застосуванням праці жінок, інвалідів і осіб, молодших 18 років, відповідно до вимог законодавства;
- виконанням приписів посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці та поданням страхового експерта з охорони праці;
- проведенням попередніх і періодичних медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, щорічних обов'язкових медичних оглядів осіб віком до 21 року.

Спеціалісти служби охорони праці мають право:

- видавати керівникам структурних підрозділів підприємства обов'язкові для виконання приписи щодо усунення наявних недоліків, одержувати від них необхідні відомості, документацію і пояснення з питань охорони праці. Припис спеціаліста з охорони праці може скасувати лише роботодавець;

- зупиняти роботу виробництв, діляниць, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва у разі порушень, які створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;

- вимагати відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт або не виконують вимоги нормативно-правових актів з охорони праці;

- надсилати роботодавцю подання про притягнення до відповідальності посадових осіб та працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці;

- вносити пропозиції про заохочення працівників за активну працю за поліпшення стану безпеки праці;

- залучати, за погодженням з роботодавцем і керівниками підрозділів підприємства, спеціалістів підприємства для проведення перевірок стану охорони праці.

Перевірки дотримання працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці (внутрішній аудит охорони праці, контроль стану охорони праці) повинні визначати і спрямовуватися на:

- безпосередні об'єкти контролю служби охорони праці, визначені в Положенні про службу охорони праці підприємства;

- найбільш значимі та відповідальні функції системи управління охороною праці (навчання, медогляди, забезпечення засобами захисту, виявлення виробничих небезпек та управління ризиками, та інші);

- планові (за графіком) і позапланові (післяаварійні) контрольні заходи, обстеження одноособові та колективні);

- підвищення рівня професійних знань;

- належний стан документування, закріпленого за службою;

- об'єктивність і дієвість приписів, що видаються службою;

- аналіз і класифікація виявлених порушень, планування та контроль за їх усуненням.

Робота служби охорони праці підприємства повинна здійснюватись відповідно до плану роботи та графіків обстежень, затверджених роботодавцем³¹.

Робочі місця працівників служби охорони праці мають розміщуватись (як правило) в окремому приміщенні, забезпечуватись належною оргтехнікою, технічними засобами зв'язку і бути зручними для приймання відвідувачів.

Служба охорони праці взаємодіє з іншими структурними підрозділами, службами, фахівцями підприємства та представниками профспілки, а за її відсутності – з уповноваженими найманими працівниками особами з питань охорони праці.

³¹ Типове положення про службу охорони праці. Затверджено наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 15 листопада 2004 р. N 255

6. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОХОРОНИ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Усі зміни, які відбуваються сьогодні у житті та праці жителів сільської місцевості, призводять до багатофакторних і неоднорідних навантажень.

У останні роки рівень професійної захворюваності в Україні підвищився з 1,2 до 1,9 особи на 10 тис. працюючих за рахунок збільшення кількості потерпілих більше ніж у 1,5 рази.

В умовах підвищеного рівня шуму під час роботи перебувають до 30% працівників сільського господарства, вібрації – до 20%, високої запиленості – до 17%, загазованості – до 13%, високої температури повітря – до 10%. Навіть на сучасних тракторах і самохідних сільськогосподарських машинах повітря робочої зони забруднено пилом, відпрацьованими газами, частками пестицидів, мінеральних добрив. У тваринницьких приміщеннях рівень шуму перевищує допустимий на 3–10 дБ; швидкість руху повітря – в 1,2–1,6 разів; вміст аміаку – до 5 раз; концентрація пилу – у 3–10 разів; вміст у повітрі антибіотиків, які використовують як стимулятори росту – у 5–7 разів; кількість мікроорганізмів коливається від 20 тис. до 1 млн. у 1 м³ повітря³².

Також дуже гострою є проблема незадовільного стану організації охорони праці у фермерських господарствах, на яких, як правило, зайнята невелика кількість працюючих. Про це свідчать високі показники виробничого травматизму (лише з січня по квітень 2019 р. в сільському господарстві кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві склала 144 особи, з яких 20 загинуло)³³.

Метою охорони праці в сільському господарстві є створення для працівників сприятливих умов праці, зниження рівня виробничого травматизму, запобігання виникненню професійних захворювань тощо під час виконання ними своїх трудових обов'язків. Реалізовується ця мета на базі нормативно-правових норм (загальних та спеціальних)³⁴.

До першої групи можна віднести ті, що регламентують порядок організації охорони праці на сільськогосподарському підприємстві (створення служби охорони праці, проходження медичних оглядів, проведення навчання з питань охорони праці, фінансування охорони праці, розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій

³² Сучасний стан охорони праці в Україні та за кордоном. Електронний ресурс: <https://zlochiv.net/suchasnyy-stand-okhorony-pratsi-v-ukraini-ta-za-kordonom/>

³³ Стан виробничого травматизму за 4 місяці 2019 та 2018 року по галузях нагляду (осіб). Джерело: <https://ks.dsp.gov.ua/2019/07/19/stand-virobnichogotravma%zmu-po-ukrayini-za-6-misyatsiv2019-ta-2018-roku/>

³⁴ Аграрне право України: підручник / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.

тощо), стимулювання охорони праці, державне управління, державний нагляд та громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, а також норми, що передбачають відповідальність за порушення цього законодавства.

Другу групу норм можна диференціювати за сферою поширення на норми з охорони праці, що поширюються на:

а) певні категорії працюючих (охорона праці жінок, неповнолітніх, інвалідів);

б) певні галузі сільського господарства (охорона праці в рослинництві, тваринництві, переробній галузі тощо).

Правові норми інституту охорони праці в сільському господарстві містяться в різних за своєю юридичною силою нормативно-правових актах, що є джерелами охорони праці в сільському господарстві.

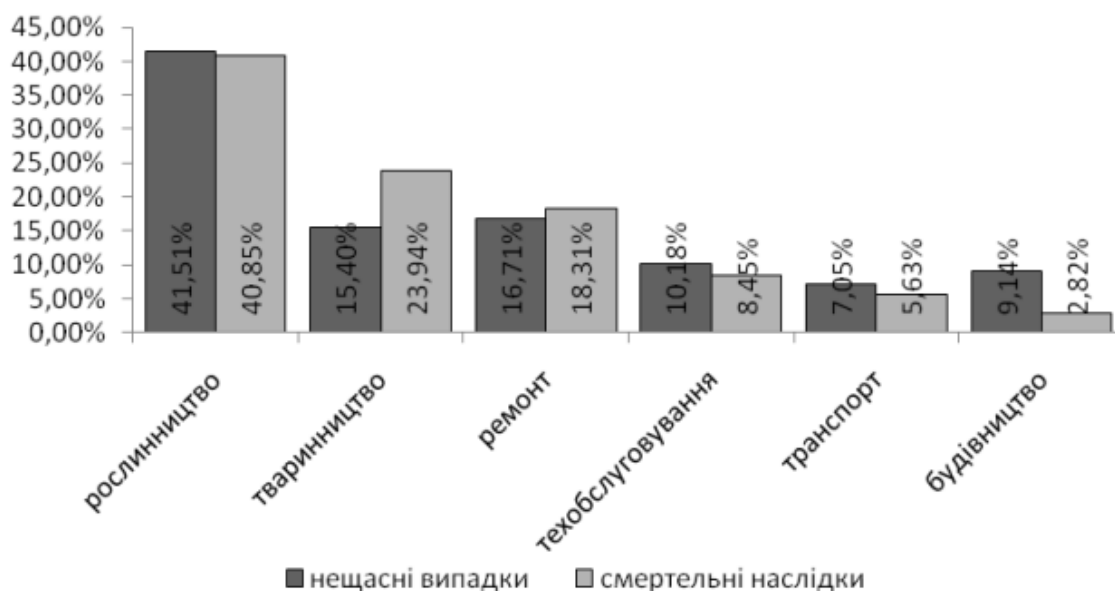

Рис. 6 – Розподіл частки постраждалих працівників сільського господарства у 2015-16 рр. за основними видами діяльності, %

Поряд із законами України, джерелами охорони праці в сільському господарстві є постанови та розпорядження Кабінету міністрів України, нормативні акти міністерств та відомств.

Джерелом охорони праці в сільському господарстві є і норми міжнародного права, зокрема, конвенції МОП № 184 2001 р. «Про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві» (ратифікована Законом України від 1 квітня 2009 р.), № 129 1969 р. «Про інспекцію праці в сільському господарстві» (ратифікована Законом України від 8 вересня 2004 р.).

Основний же масив джерел правового регулювання охорони праці в сільському господарстві складають правила, норми, стандарти, інструкції.

Так, наказом Міністерства агропромислового комплексу України від 15 грудня 1999 р. № 368 було затверджено «Збірник примірних інструкцій з охорони праці для працівників під час виконання робіт у рослинництві»³⁵.

Збірник містить Примірну інструкцію з охорони праці під час виконання ручних робіт у рослинництві (ПІ 2.0.00-081-99); Примірну інструкцію з охорони праці під час виконання робіт із пестицидами та агрохімікатами (ПІ 2.0.00-082-99); Примірну інструкцію з охорони праці під час післязбиральної доробки зерна (ПІ 2.0.00-083-99); Примірну інструкцію з охорони праці під час заготівлі кормів (ПІ 2.0.00-084-99); Примірну інструкцію з охорони праці під час доробки та закладання на зберігання плодоовочевої продукції (ПІ 2.0.00-085-99); Примірну інструкцію з охорони праці під час виконання робіт у садах і на виноградниках (ПІ 2.0.00-086-99) та Примірну інструкцію з охорони праці під час виконання робіт у захищеному ґрунті (ПІ 2.0.00-087-99).

Мінсоцполітики наказом від 29.08.2018 р. №1240 затвердило Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві³⁶, що вперше містять правила охорони праці усіх видів сільськогосподарського виробництва в одному документі.

Нові Правила поширюються на всіх юридичних та фізичних осіб, які провадять діяльність у сільському господарстві і відповідно до законодавства використовують найману працю, та працівників, що працюють у сільськогосподарському виробництві. Їх вимоги є обов'язковими для виконання роботодавцями та працівниками під час виробництва сільськогосподарської продукції.

Правилами визначено вимоги:

1. до виробничого обладнання та організації робочих місць;
2. під час експлуатації сільськогосподарської техніки;
3. під час одержання продукції рослинництва, а саме під час:
 - використання пестицидів та мінеральних добрив,

³⁵ Електронний ресурс: <http://oppb.com.ua/content/pro-zatverdzhennya-zbirnyka-prymirnyh-instrukciy-z-ohorony-praci-dlya-pracivnykiv-pid-chas>

³⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1090-18#Text>

- обробітку ґрунту, сівби, садіння і догляду за посівами,
 - збирання зернових, зернобобових та круп'яних культур,
 - післязбирального доробляння та зберігання зернових, зернобобових та круп'яних культур,
 - збирання та заготівлі соломи, сіна, сінажу і силосу,
 - збирання та післязбирального доробляння льону,
 - вирощування та збирання цукрових буряків,
 - вирощування, збирання та післязбирального доробляння картоплі,
 - закладання і вирощування багаторічних насаджень та збирання врожаю,
 - виконання робіт у захищеному ґрунті,
 - зрошувального землеробства;
4. під час одержання продукції тваринництва, а саме під час:
 - приготування кормів;
 - навантаження, транспортування та роздавання кормів,
 - транспортування, переганяння та випасання тварин,
 - прибирання, видалення, оброблення та зберігання гною,
 5. під час утримання великої рогатої худоби;
 6. під час утримання коней;
 7. під час утримання свиней;
 8. під час гужових переїздів та перевезень
 9. під час утримання птиці;
 10. до застосування засобів інфрачервоного та ультрафіолетового випромінювання;
 11. до годівлі та напування птиці;
 12. безпеки в бджільництві.

Основною задачею заходів і засобів по охороні праці в сільському господарстві є, як зазначалося, створення для працівників здорових і безпечних умов праці, попередження та профілактика виникнення професійних захворювань, нещасних випадків і аварій, пов'язаних з виробничими процесами сільському господарстві, тобто захист працюючих від впливу шкідливих і небезпечних факторів – фізичних, хімічних, біологічних та психофізіологічних.

При цьому сільськогосподарське виробництво характеризується цілим рядом структурних, організаційних, технологічних особливостей, що

впливають на рівень виробничих ризиків і роблять цю галузь однією з найбільш травмонебезпечних.

Агропромислове виробництво характеризується наявністю цілого ряду негативних факторів, які вже стали традиційними:

- старіння основних фондів, зростаюча кількість фізично зношеного та морально застарілого обладнання, машин та механізмів, не відповідність безпечним умовам праці;
- постійний збільшення кількості робочих місць, що не відповідають вимогам нормативно правових актів з охорони праці, не забезпечення працюючих засобами індивідуального захисту.

Основним особливостями організації виробничого процесу в аграрному секторі економіки є³⁷:

- сезонність робіт, що практично не дає можливості в окремі періоди року дотримуватися нормативної тривалості робочого дня, внаслідок чого щорічно травматизм досягає пікових значень в одні і ті ж місяці року (липень-серпень, жовтень);

- нерівномірне навантаження працівників протягом року (кількість працівників в агропромисловому виробництві в липні перебільшує в середньому за рік на 12-15%);

- застосування праці підлітків і осіб пенсійного віку у напружений період польових робіт (в липні їх кількість сягає 4-5% від загальної кількості працюючих).

Сільське господарство включає такі основні галузі, як рослинництво та тваринництво, а також обслуговування (ветеринарне обслуговування, технічне обслуговування машин і обладнання тощо) та переробне виробництво, кожне з яких має цілий ряд специфічних шкідливих (дія яких при певних умовах може призвести до захворювання, зниження працездатності, негативному впливу на здоров'я нащадків) і небезпечних (вплив яких в певних умовах призводить до травм, гострого отруєння або іншого раптового погіршення здоров'я або до смерті) виробничих факторів.

Так, роботи в рослинництві пов'язані із застосуванням пестицидів та мінеральних добрив; боротьба з бур'янами, шкідниками та хворобами рослин, приготування робочих розчинів, протруювання насіння, обпилювання, обприскування, фумігація рослин, ґрунту та приміщень, приготування і розкидання протруєної приманки, підкормка рослин, внесення мінеральних добрив.

³⁷ Особливості охорони праці в сільськогосподарському виробництві. Електронний ресурс: <http://sokolivka.gromada.org.ua/news/1570014279/>

Більшість пестицидів та мінеральних добрив являються токсичними для організму людини. Потрапляючи в організм людини такі речовини можуть викликати порушення його нормальної життєдіяльності та бути причиною гострих та хронічних інтоксикацій.

Високий рівень небезпеки мають і механізовані роботи в рослинництві, так як працівники підпадають тривалій дії підвищеного рівня шуму, вібрації, підвищеній температурі в кабіні тракторів та комбайнів, нервовим перевантаженням, що призводить до високого показника виробничого травматизму серед трактористів-машиністів сільськогосподарського виробництва.

Типовими для тваринництва є небезпечні та шкідливі фактори, пов'язані з застосуванням в цій галузі різних технічних засобів:

- машин і механізмів для приготування кормів, прибирання гною, доїння молочних тварин, при обслуговування крупної рогатої худоби, поголів'я свиней, овець;

- широким використанням токсичних та подразнюючих речовин (лікарські та мінеральні добавки до кормів, дезінфікуючі, миючі засоби і тощо);

- постійним контактом працюючих з патогенними мікроорганізмами (бактеріями, вірусами та продуктами їх життєдіяльності, паразитами-збудниками інвазійних хвороб загальних для людини і тварини).

У сучасному сільськогосподарському виробництві постійно зростає кількість технологічних процесів, різних речовин, генетично-модифікованих організмів, що представляють небезпеку для життя і здоров'я працівників сільського господарства, і саме врахування цих нових небезпечних та шкідливих факторів з метою розробки ефективних заходів і засобів з охорони праці і їх закріплення на законодавчому рівні є основою для підвищення рівня безпеки сільського господарства як однієї з основних галузей економіки країни.

Окремо слід виділити проблеми охорони праці у фермерських господарствах.

Організація виробничих процесів у малих фермерських господарствах суттєво відрізняється від організації виробництва у великих сільськогосподарських підприємствах та агрохолдингах. Це обумовлюється порівняно невеликими площами землі, що обробляються, та малою чисельністю працюючих.

Працівники фермерських господарств із мінімальною кількістю сільськогосподарської техніки та устаткування виконують увесь цикл

технологічних робіт у сільському господарстві: обробіток ґрунту, посів, догляд за посівами, обробіток агрохімікатами та пестицидами, збір врожаю, вантажно-розвантажувальні роботи, заготівля та зберігання кормів. Часто один працівник суміщає декілька професій та спеціальностей, наприклад: механізатор, слюсар, зварник тощо.

Обсяг робіт, що виконуються, та їх сезонний характер спонукають голову фермерського господарства до мінімізації затрат на охорону праці й на утримання найманих працівників.

Проте, виробнича необхідність, пов'язана із залученням до робіт непідготовленого персоналу, часто призводить до нещасних випадків на виробництві.

Відповідно до чинних нормативно-правових актів для організації охорони праці у фермерських господарствах повинна бути створена служба охорони праці. Так, якщо чисельність працюючих у фермерських господарствах мала – їх слід перевести на самоорганізацію техніки безпеки та охорони праці. У процесі самоорганізації охорони праці всі обов'язки, пов'язані з технікою безпеки, навчанням, підвищенням кваліфікації та отриманням дозволів з охорони праці, покладено на самого господаря³⁸.

Отже, незалежно від обсягу виробництва та кількості працюючих господар повинен усвідомлювати необхідність створення безпечних та здорових умов праці для попередження виробничого травматизму й професійних захворювань у порядку, встановленому чинним законодавством.

Організація праці, при якій ігноруються умови безпеки та гігієни праці, підриває економічну ефективність підприємства, установи, організації, їх конкурентоспроможність і не може бути основою для стратегії сталого розвитку.

Соціальне значення охорони праці полягає в сприянні зростанню ефективності суспільного виробництва шляхом безперервного вдосконалення і поліпшення умов праці, підвищення її безпеки, зниження виробничого травматизму і захворюваності.

Окрім соціального, охорона праці має, безперечно, важливе економічне значення – це і висока продуктивність праці, зниження витрат на оплату лікарняних, компенсацій за важкі і шкідливі умови праці тощо. Так, за розрахунками Німецької ради підприємців, наслідки нещасних випадків коштують у 10 разів більше, ніж витрати на заходи і засоби щодо їх

³⁸ Охорона праці у фермерських господарствах. Джерело: <https://www.nemyriv-rda.gov.ua/index.php/5339-okhorona-pratsi-u-fermerskykh-hospodarstvakh>

попередження. В Україні, враховуючи мізерні витрати на заходи щодо охорони праці, ця різниця ще більша.

Управління охороною праці в умовах ринкової економіки має вирішувати соціальні та економічні завдання як на державному рівні, так і в межах окремого об'єкта господарювання³⁹.

Система управління охороною праці повинна базуватись на сучасних інформаційних технологіях, а впроваджувати їх у практику виробничих відносин мають працівники, в яких сформовано працезахоронний світогляд, на що необхідно спрямувати зусилля аграрних закладів освіти. Це дасть змогу підвищити безпеку праці сільськогосподарських працівників через своєчасне виявлення ситуацій, пов'язаних з ризиками, а також впровадити ефективну систему щодо запобігання їх проявів та мінімізації наслідків.

Як показує світовий досвід, безпека праці є основною гарантією стабільності, якості та ефективності будь-якого виробництва.

³⁹ Романів Л. В., Бабух І. Б. Охорона праці в Україні: проблеми, досвід, перспективи // Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України, 2014, Вип. 4(108)

7. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ЗАХИСТУ РОСЛИН ТА КАРАНТИННОГО РЕЖИМУ

Згідно з ЗУ «Про захист рослин»⁴⁰, основними принципами державної політики у сфері захисту рослин є:

- формування єдиної державної політики у сфері захисту рослин;
- здійснення державного контролю за захистом рослин;
- визначення доцільності здійснення заходів щодо захисту рослин;
- пріоритетність застосування інтегрованих та інших екологічно безпечних заходів щодо захисту рослин;
- гарантування безпеки здоров'я людини та охорони довкілля при здійсненні заходів щодо захисту рослин.

Особливий режим захисту рослин вводиться на території населеного пункту, району, області, декількох областей у разі масового розвитку і поширення особливо небезпечних шкідливих організмів і потреби в додаткових заходах та ресурсах щодо їх локалізації і ліквідації.

У разі масового розвитку і поширення особливо небезпечних шкідливих організмів головні державні фітосанітарні інспектори (або їх заступники) упродовж однієї доби після виявлення масового поширення особливо небезпечних шкідливих організмів вносять подання про запровадження особливого режиму захисту рослин до відповідного органу місцевого самоврядування, місцевого органу виконавчої влади або Кабінету Міністрів України.

Територія особливого режиму захисту рослин встановлюється у межах населеного пункту, району, області відповідним органом місцевого самоврядування чи місцевим органом виконавчої влади, а в межах кількох областей – Кабінетом Міністрів України.

Орган, який прийняв рішення про запровадження або зняття особливого режиму захисту рослин, негайно повідомляє про це підприємства, установи та організації, розташовані на відповідній території, і громадян, які проживають на цій території.

У рішенні про запровадження особливого режиму захисту рослин зазначаються:

- обставини, що спричинили запровадження особливого режиму захисту рослин;
- межі території, на якій запроваджується особливий режим захисту рослин;

⁴⁰ <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/180-14>

Рис. 7 – До затвердженого Мінагрополітики «Переліку регульованих шкідливих організмів» серед тих, що виявлені в Україні, належать 2 види кліщів, 98 видів комах, 69 видів хвороб рослин, 12 видів нематод, 38 видів бур'янів

- період, на який запроваджується особливий режим захисту рослин;
- перелік особливо небезпечних шкідливих організмів та заходи щодо їх локалізації і ліквідації.

На території з особливим режимом захисту рослин здійснюються такі заходи:

- знешкодження особливо небезпечних шкідливих організмів; залучення та використання державних ресурсів (наукових, матеріальних тощо), а також ресурсів підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян для локалізації і ліквідації особливо небезпечних шкідливих організмів з попереднім відшкодуванням їм понесених ними витрат;
- інші заходи.

Порядок запровадження та скасування *карантинного режиму* в Україні визначено ЗУ «Про карантин рослин»⁴¹.

У разі виявлення карантинних організмів на території України карантинний режим запроваджується: у межах декількох областей Кабінетом Міністрів України за поданням Головного державного фітосанітарного

⁴¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3348-12>

інспектора України; на території Автономної Республіки Крим, областей, декількох районів, району, населеного пункту чи території окремого господарства - відповідно Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевою державною адміністрацією за поданням відповідно головних державних фітосанітарних інспекторів чи державних фітосанітарних інспекторів з карантину рослин.

Карантинний режим запроваджується протягом доби з моменту виявлення карантинного організму.

Орган, що приймає рішення про запровадження або скасування карантинного режиму, протягом доби оприлюднює таке рішення в офіційних друкованих виданнях та на офіційній інтернет-сторінці центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин. Рішення про запровадження або скасування карантинного режиму набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування в офіційному друкованому виданні та на офіційній інтернет-сторінці центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин.

У рішенні про запровадження карантинного режиму обов'язково зазначається таке:

- обставини, що спричинили запровадження карантинного режиму, включаючи ідентифікацію конкретного карантинного організму;
- межі карантинної зони, в якій запроваджується карантинний режим;
- час, з якого запроваджується карантинний режим;
- фітосанітарні заходи, що здійснюються в карантинній зоні, та органи, що їх здійснюють.

Карантинний режим скасовується органом, що прийняв рішення про його запровадження, за поданням відповідних головних державних фітосанітарних інспекторів чи державних фітосанітарних інспекторів.

У рішенні про скасування карантинного режиму обов'язково зазначаються:

- обставини, що спричинили скасування карантинного режиму;
- час, з якого скасовується карантинний режим.

На підставі та в порядку, встановлених законом, у карантинних зонах здійснюються такі спеціальні заходи:

- інспектування та фітосанітарна експертиза (аналізи) об'єктів регулювання;
- здійснення контролю за проведенням локалізації та ліквідації карантинних організмів особами;

- заборона вивезення з карантинних зон заражених карантинними організмами об'єктів регулювання;
- фумігація об'єктів регулювання у разі їх вивезення з карантинної зони у зону, вільну від регульованих шкідливих організмів;
- технічна переробка об'єктів регулювання, заражених карантинними організмами.

Рослини, продукти рослинного походження та інші об'єкти регулювання, заражені карантинними організмами, які неможливо знезаразити або направити на технічну переробку, підлягають знищенню в порядку, встановленому законом.

Місцеві державні адміністрації, власники (уповноважені ними органи) морських і річкових портів (пристаней), залізничних станцій, аеропортів (аеродромів), підприємств поштового зв'язку, автовокзалів (автостанцій), посадові особи митниць та пунктів пропуску на державному кордоні України, на автомобільних шляхах сполучення повинні сприяти державним фітосанітарним інспекторам у здійсненні карантинних заходів.

Відшкодування збитків, що заподіяні внаслідок неправомірних дій органів та посадових осіб, які забезпечують виконання карантинних заходів, здійснюється відповідно до закону.

8. ОХОРОНА ПРАЦІ ПІД ЧАС РОБОТИ З ПЕСТИЦИДАМИ⁴²

Пестициди – це препарати, які використовують проти шкідників, збудників хвороб рослин, бур'янів і шкідливих організмів, що спричиняють псування сільськогосподарської продукції, матеріалів, виробів, а також проти паразитів і переносників небезпечних хвороб людини й тварин.

Отже, пестициди є біологічно активними речовинами, здатними викликати порушення життєдіяльності теплокровних тварин, людини та сільськогосподарських рослин. Окрім того, часто пестициди потрапляють на нецільові об'єкти: в навколишнє середовище – ґрунт, повітря, водні басейни; знищують корисну фауну – ентомофагів та акарофагів, бджіл, комах-запилювачів, переносяться на суміжні посіви та ценози, які не обробляють.

Найпоширенішими пестицидами є хімічні сполуки. Пестициди кваліфікують за призначенням, способом проникнення та характером дії на шкідливі організми, за хімічною будовою та складом.

Пестициди поділяють за цільовим призначенням, хімічним походженням, характером дії на шкідливі організми чи рослини.

Класифікація пестицидів за цільовим призначенням і характером дії.

За цільовим призначенням пестициди розподіляють на такі групи (див. табл. 6.1).

Інсектициди та акарициди, залежно від способу їх надходження в тіло комах, умовно поділяють на: шлункові, що попадають у шлунково-кишковий тракт з їжею; контактні – діють у разі контакту з будь-якою частиною тіла комах, кліща; системні – проникають у рослину і разом із соком рослин у шлунок комах і кліщів; фуміганти – проникають в організм через дихальні шляхи. Деякі препарати на основі мінеральних масел закупорюють дихальні шляхи. Більшість препаратів діють на імаго та личинок, а деякі з них знищують яйця комах і кліщів.

Розрізняють препарати вибіркової (ощадливої) і невибіркової (суцільної) дії.

За способом застосування інсектициди поділяють на групи: для обробки насіння – протруйники, для внесення в ґрунт – ґрунтові, для обробки вегетуючих рослин.

⁴² С. Трибель, О. Гаманова Охорона праці під час роботи з пестицидами. Режим доступу: <https://propozitsiya.com/ua/ohorona-praci-pid-chas-roboti-z-pesticidami>

Фунгіциди за характером дії на збудника захворювання поділяють на два типи: захисні (профілактичні), що запобігають зараженню рослин, але не спроможні виліковувати уражені рослини, й лікувальні (терапевтичні), що знищують збудників хвороб, які проникли в рослинні тканини. Захисні та лікувальні фунгіциди бувають контактної і системної дії.

Таблиця 1 – Класифікація пестицидів за цільовим призначенням

Група пестицидів	Призначення
інсектициди	для боротьби із шкідливими комахами
акарициди	для знищення рослиноїдних кліщів
інсектоакарициди	для одночасного знищення шкідливих комах і рослиноїдних кліщів
афіциди	для знищення попелиць
молюскоциди	для боротьби з молюсками
овіциди	проти яєць комах і кліщів
лярвициди	проти личинок комах
лімациди	для знищення слимаків
репеленти	для відлякування комах
атрактанти	для принаджування комах
родентициди	для знищення гризунів
нематоциди	проти рослиноїдних нематод
фунгіциди	для знищення збудників грибних захворювань
бактерициди	проти бактеріальних збудників хвороб
гербіциди	проти бур'янів
дефоліанти	для передзбирального видалення листя
десиканти	для підсушування рослин на пні
арборициди	для знищення небажаної чагарникової і дерев'янистої рослинності
альгіциди	для знищення водоростей

Контактні фунгіциди не проникають у рослини, а залишаються на їх поверхні й діють на збудників хвороб за безпосереднього контакту. Системні фунгіциди проникають у рослини та переміщуються в них, запобігаючи ураженню частин, на які були нанесені. Їх застосовують як перед початком захворювання, так і з появою перших його ознак.

Залежно від способів застосування, фунгіциди поділяють на групи: для обробки вегетуючих рослин; для обробки рослин у період спокою; для обробки насіння (протруйники), для внесення в ґрунт (ґрунтові фунгіциди).

Гербіциди за характером дії на рослини умовно поділяють на дві основні групи: вибіркові – безпечні для певних сільськогосподарських

культур, суцільної дії – знищують усю рослинність. А також вони поділяються на контактні й системні.

За хімічною природою пестициди поділяються на два класи: неорганічні та органічні, окрім того, фунгіциди містять антибіотики. Переважна більшість засобів захисту рослин – органічні речовини.

Гігієнічна класифікація. Гігієнічна класифікація пестицидів ґрунтується на ступені безпечності пестицидів для теплокровних тварин та людини і складається з таких основних показників: токсичності під час потрапляння через шкіру; рівня леткості (випаровуваність речовин і надходження в атмосферу); нагромадження в організмі (кумуляція); стійкості у різних середовищах, у тому числі й у довкіллі.

Під час вибору того чи іншого препарату слід враховувати й ступінь його токсичності. За ступенем токсичності для тварин і людей пестициди поділяють на класи. У сучасних характеристиках пестицидів переважно подається клас небезпечності (I–IV).

Пестициди, згідно із Гігієнічною класифікацією пестицидів за ступенем небезпечності (ДСП 8.8.1.2.002-98), підрозділяються на чотири класи небезпечності⁴³:

I - надзвичайно небезпечні;

II - небезпечні;

III - помірно небезпечні;

IV - малонебезпечні.

Віднесення пестициду до конкретного класу небезпечності ґрунтується на принципі комплексної оцінки властивостей з урахуванням лімітуючого критерію шкідливості, тобто оцінка здійснюється за критерієм, який визначає найбільшу небезпеку пестициду для здоров'я людини.

Пестицидні препарати I класу небезпечності, як правило, не рекомендуються до широкого використання у сільському господарстві. Обмежене застосування препаратів I класу небезпечності можливе тільки якщо препаративна форма, умови і технічні засоби застосування виключають шкідливу дію цих сполук на організм працюючих, населення і довкілля.

Як виняток, обмежене застосування препаратів I класу небезпечності можливе в окремих випадках виникнення надзвичайної потреби у знищенні особливо небезпечних шкідників сільськогосподарських культур або переносників хвороб людей і тварин. Цей виняток не поширюється на речовини, які мають канцерогенні і/або мутагенні властивості і застосування яких забороняється.

⁴³ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va002282-98>

Практичне застосування препаратів I та II класів небезпечності здійснюється за умови постійного контролю СЕС.

Пестицидні препарати III і IV класів небезпечності можуть використовуватись без обмежень за умови дотримання встановлених гігієнічних регламентів.

Всі пестицидні препарати мають застосовуватись за умови обов'язкового дотримання Державних санітарних правил 8.8.1.2.001-98 "Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві", затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря N 1 від 03.08.1998 р.

За рівнем леткості речовини можуть бути дуже небезпечними – концентрація, що насичує повітря, більша чи дорівнює токсичній; небезпечними є більше порогової; малонебезпечними – не проявляють порогової дії.

За нагромадженням в організмі розрізняють 4 групи речовин: надкумулятивні – коефіцієнт кумуляції (Кк) (співвідношення сумарної дози за багаторазового введення, що спричиняє загибель 50% тварин, до дози, що спричиняє в 50% випадків загибель тварин за одноразового введення) менше 1, виражена кумуляція – Кк становить 1–3; помірна – Кк 3–5; слабо виражена – Кк досягає понад 5.

За ступенем стійкості пестициди поділяють на: дуже стійкі, де період розпаду до нетоксичних речовин становить понад 2 роки; стійкі – від 0,5 до 2 років; помірно стійкі – від 1 до 6 місяців; малостійкі – період розпаду становить у межах місяця.

Сучасні **препаративні форми** є доволі складною, добре збалансованою за багатьма показниками системою, що забезпечує простоту застосування та безпеку для довкілля й людини. Найбільш поширеними з препаративних форм є концентрати емульсій, концентрати суспензій і порошки, що змочуються. Найбільш сучасними формами є мікрокапсульовані суспензії і водорозчинні гранули.

Для обприскування в побуті розроблені препаративні форми, які не вимагають приготування - водні розчини.

Способи застосування пестицидів. Пестициди, залежно від призначення, можуть застосовуватись у такий спосіб: обприскування, обпилювання, обпудрювання, протруювання, гідрофобізація, розсівання чи внесення у ґрунт гранул, застосування отруєних принад, фумігація,

дезінсекції, дезінфекція. Найпоширенішим способом застосування пестицидів є обприскування.

Залежно від культури, фази розвитку рослин, апаратури, норми витрати робочої рідини можуть змінюватись. Орієнтовні норми витрати робочої рідини за багатолітражного обприскування польових, овочевих, баштанних, деяких ягідних культур штанговими обприскувачами можуть коливатись у межах 400–600 л/га.

На плодкових культурах навесні та після розпукування бруньок вони мінімальні, а влітку – максимальні та змінюються у межах 800–2000 л/га; за малолітражного обприскування польових та овочевих культур витрати рідини становлять 100–200 л/га, ягідників і виноградників – 200, плодкових насаджень – 250–500; за ультрамалооб’ємного обприскування (УМО) – 1–5, 5–10 і 5–10 л/га, відповідно. У молодих садах за багатолітражного обприскування витрата робочої рідини складає 500–600 л/га.

Техніка безпеки при роботі з пестицидами. Задля зведення нанівещь негативної дії пестицидів на людей, тварин та довкілля виробники засобів захисту систематично ведуть роботи щодо їх удосконалення. До застосування не допускають препарати без всебічного вивчення їх дії на тварин, корисних комах, мікрофлору ґрунту, персистентності тощо. Розробляють правила щодо техніки безпеки під час роботи з кожним препаратом і регламенти їх застосування згідно з Законами України: “Про захист рослин”, “Про пестициди і агрохімікати”, “Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення”, що викладені в “Переліку пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні”.

Охорона праці при роботі з пестицидами. У Законі України “Про пестициди і агрохімікати”⁴⁴ у статті 11 встановлено, що “Транспортування, зберігання, застосування, утилізація, знищення та знешкодження пестицидів і агрохімікатів та торгівля ними здійснюється відповідно до вимог, встановлених чинним законодавством, санітарними правилами транспортування, зберігання і застосування пестицидів і агрохімікатів та іншими нормативними актами. Особи, діяльність яких пов’язана з транспортуванням, зберіганням, застосуванням пестицидів і агрохімікатів та торгівлею ними, повинні мати допуск (посвідчення) на право роботи із зазначеними препаратами...”.

Стаття 12 зазначеного ЗУ стосується охорони праці при роботі з пестицидами. Зокрема, наголошується, що “При застосуванні пестицидів і агрохімікатів здійснюється комплекс заходів відповідно до регламентів,

⁴⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>

встановлених для певної ґрунтово-кліматичної зони з урахуванням попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки (поля) і стану посівів, діагностики мінерального живлення рослин, прогнозу розвитку шкідників і хвороб.

Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених для продажу населенню та для застосування авіаційним методом, затверджується Укрдержхімкомісією за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки України”⁴⁵.

⁴⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80>

9. ПРАВИЛА БЕЗПЕКИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПЕСТИЦИДІВ ТА АГРОХІМІКАТІВ

Більшість нещасних випадків та професійних захворювань в сільськогосподарському виробництві трапляються через особисту необережність та невиконання працівниками елементарних норм охорони праці. Тому, працівникам і роботодавцям необхідно особливу увагу приділяти нормам охорони праці при виконанні цілого комплексу робіт із застосуванням мінеральних добрив, гербіцидів, протруювачів, які використовуються при підживленні посівів.

Державна політика України в сфері діяльності, пов'язаної з пестицидами, базується на:

- пріоритетності збереження здоров'я людини і охорони навколишнього середовища по відношенню до економічного ефекту від застосування пестицидів;

- безпеці для здоров'я людини і навколишнього середовища під час виробництва, випробування і застосування пестицидів за умови дотримання вимог, встановлених державними стандартами, санітарними нормами, регламентами та іншими нормативними документами.

З метою підвищення рівня охорони праці, ефективними заходами профілактики можуть стати⁴⁶:

- наявність наказу про призначення посадових осіб, відповідальних за стан охорони праці в підрозділах підприємства. Забезпеченість нормативно-правовими актами з охорони праці;

- проходження навчання і перевірки знань з питань охорони праці посадових осіб та працівників, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою;

- проведення медичних оглядів (а в необхідних випадках – наркологічного огляду) працюючих перед допуском їх до участі у виробничому процесі;

- організація передрейсових медоглядів трактористів та водіїв автомобілів;

- забезпечення працюючих засобами колективного та індивідуального захисту;

- забезпечення аптечками першої допомоги, питною водою, умивальниками або душовою установкою місць приготування розчинів пестицидів і заправлення ними машин;

⁴⁶ <http://oppb.com.ua/news/pravy-la-bezpeky-pry-zastosuvanni-pestycydiv-ta-agrohimi-kativ>

- заборона перевезення одночасно з агрохімікатами людей, харчових продуктів;
- справність кабін тракторів, самохідних машин, які задіяні на транспортуванні й внесенні міңдобрив;
- укомплектованість транспортного засобу для перевезення аміачної селітри відповідними вогнегасниками;
- обладнання транспортного засобу для перевезення рідких міңдобрив справним манометром, рівнеміром, двома порошковими (ВП-5) та одним вуглекислотним (ВВК-7) вогнегасниками, червоним прапорцем, ланцюгом для заземлення, бачком з водою;
- наявність спеціально відведених місць для очищення і миття машин та інвентарю;
- комплектування транспортних засобів, призначених для перевезення пестицидів, засобами нейтралізації, вогнегасниками, запасом піску і засобами індивідуального захисту;
- обладнання місць для відпочинку працівників в складах, де проводяться роботи з мінеральними добривами;
- забезпечення виробничих приміщень і майданчиків для зберігання аміаку і рідких комплексних добрив, чистою водою, аптечками першої допомоги, аварійним запасом фільтруючих протигазів, блискавко захистом;
- обладнання місць для підготовки міңдобрив до внесення в ґрунт і механізмів оснащеними пристосуваннями для зниження пилоутворення;
- заборона зберігання сумішей різних пестицидів навалом без фізико-хімічних властивостей та тари;
- наявність на території й у приміщеннях складів знаків безпеки;
- наявність спеціальних журналів реєстрації робіт з пестицидами і протруєним насіннєвим матеріалом;
- наявність на підприємстві майданчика по знешкодженню транспортних засобів, апаратури, тари від пестицидів;
- наявність перевірених манометрів на обприскувачах, які працюють під тиском.

Відповідно до вимог ДСТ 8.8.1.2.001-98 “Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві”⁴⁷, викладено ***основні правила з охорони праці під час роботи з пестицидами.***

⁴⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001282-98>

1. Вимоги до організації робіт із пестицидами. Техніка безпеки при роботі з пестицидами.

1.1. Правильна організація робіт – одна з основних умов запобігання шкідливому впливу пестицидів на організм людини.

1.2. З пестицидами у великих колективних господарствах працюють на пунктах хімізації постійні бригади, які пройшли медогляд, навчені та проінструктовані з техніки безпеки, й оволодівають способами надання першої допомоги. Керівниками таких бригад (груп) призначають людей, які мають досвід роботи з пестицидами чи пройшли курс спеціальної підготовки.

1.3. Не допускаються до роботи особи, молодші 18-річного віку, вагітні жінки та матері-годувальниці, особи після хірургічних операцій (упродовж року) та ті, що мають медичні протипоказання. Категорично забороняється допускати до роботи осіб у нетверезому стані.

1.4. Тривалість робочого дня під час роботи з надзвичайно небезпечними препаратами має не перевищувати 4 годин (з доопрацюванням упродовж 2 годин у нешкідливих умовах), з іншими пестицидами – 6 годин.

1.5. На період роботи з пестицидами робітників слід забезпечити засобами індивідуального захисту, безкоштовним спецхарчуванням відповідно до медичних вказівок, організувати душ і прання одягу.

1.6. Слід стежити за дотриманням правил техніки безпеки, виробничої та особистої гігієни.

1.7. Для харчування і відпочинку відводять спеціально обладнане місце, не менше як за 200 м з навітряного боку від робочого поля, де мають бути бачок з питною водою, рукомийник, мило, рушник, аптечка першої допомоги.

1.8. Перед початком хімічної обробки посівів повідомляють місцеве населення про місце і строки роботи; на відстані не менше 300 м від меж поля, що оброблятимуть, виставляють єдині застережні знаки; власників бджолосімей попереджають про потребу вжити заходів щодо їх охорони. Знаки знімають по закінченні встановленого терміну. Санітарно-захисна зона за наземної обробки має бути не меншою за 500 м, а за авіаційної – 1000 м.

1.9. Керівник робіт зобов'язаний стежити за станом і самопочуттям працюючих. За першої ж скарги працюючого слід відсторонити від роботи, надати першу допомогу та кваліфіковану медичну.

2. Заходи безпеки під час приготування робочих рідин пестицидів. Техніка безпеки при роботі з пестицидами.

2.1. Приготування робочих рідин – найбільш трудомісткий і небезпечний процес, оскільки при цьому в повітрі робочої зони підвищується

концентрація пестицидів, яка перевищує допустиму в 15–20 разів і більше, а за часткової механізації – в 6–7 разів.

2.2. Робочі рідини слід готувати на пунктах хімізації або на спеціально виділених майданчиках із твердим покриттям, яке легко вимити. Майданчик обладнують на відстані не менше 200 м від житлових і тваринницьких приміщень і джерел водопостачання. На ньому розміщують тару з препаратами, місткість з водою і гашеним вапном, ваги, гирі, відтаровані відра тощо.

2.3. Робочі рідини з високотоксичних препаратів дозволяється готувати лише за допомогою механізованих агрегатів типу АПЖ-12 тощо, що обладнані гідромішалками та забезпечують утворення однорідної гомогенізованої робочої рідини, що поліпшує роботу обприскувача.

2.4. Місткість, з якої препарат подається в змішувач після наповнення, слід щільно закрити спеціальною кришкою з отвором для всмоктувального шланга.

2.5. Перед заповненням змішувача потрібно перевірити в ньому фільтри.

2.6. Усі працюючі на майданчиках для приготування робочих рідин пестицидів мають обов'язково користуватися засобами індивідуального захисту. Готуючи рідини, слід дотримуватися правил особистої безпеки: під час заповнення місткостей стояти з навітряного боку; стежити, щоб краплі та пил не потрапляли на одяг і відкриті частини тіла; якщо рідина випадково попала на тіло, її потрібно негайно видалити ватним тампоном, а потім змити водою з милом.

2.7. Закінчивши роботу, залишки невикористаних препаратів слід здати на склад, майданчик обробити кашкою хлорного вапна (1 кг/4 л води), земляний майданчик після обробки вапном перекопати. Категорично забороняється залишати пестициди й приготовлені робочі рідини без охорони.

3. Безпека під час заправки обприскувачів пестицидами і їх внесення. Техніка безпеки при роботі з пестицидами.

3.1. Доставку пестицидів на поле і заправку ними обприскувачів здійснюють з допомогою спеціальних засобів. Перед початком роботи треба перевірити герметичність в обприскувачі всіх вузлів і з'єднань. Заправка має бути механізована. Заповнення місткостей контролюють за рівноміром. Забороняється відкривати люк і перевіряти наповнення бака візуально.

3.2. Перед обприскуванням потрібно періодично визначати фактичну норму витрати робочої рідини для кожного обприскувача окремо. Категорично забороняється підвищувати норму витрати пестицидів.

3.3. Під час внесення пестицидів у повітрі робочої зони тракториста утворюються високі концентрації шкідливих речовин, а тому кабіна трактора має бути герметично зачинена і забезпечена кондиціонером.

3.4. Обприскування угідь не можна проводити за швидкості вітру понад 3 м/с. Слід суворо дотримуватись регламентів згідно з “Переліком пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні”.

3.5. У спеку всі роботи з пестицидами належить проводити вранці, а за похмурої погоди – впродовж усього робочого дня.

4. Заходи безпеки під час виходу людей на поля, оброблені пестицидами

4.1. Вихід людей на оброблені поля, ділянки дозволяється тільки по закінченні карантинного терміну. Оскільки для більшості сучасних препаратів встановлені терміни проведення механізованих робіт через 3 доби після обробки, а ручних – 7, то в таблиці 3 наведено лише препарати, для яких встановлено інші терміни.

4.2. У разі випадання дощів напередодні, рясної роси та за підвищення температури понад 20°C вихід людей на поля для прополювання та робіт, що не пов’язані з розпушуванням ґрунту, дозволяється в другій половині дня, після 15-ї години.

4.3. За добу перед проведенням ручних робіт з догляду за посівами просапних культур слід проводити попереднє розпушування міжрядь, щоб прискорити випаровування хімічних сполук.

4.4. Під час проведення ручних робіт на площах, оброблених пестицидами, працюючі мають стояти обличчям до вітру. За бокового вітру слід розвертатися так, щоб його напрямком був у бік ділянки, на якій уже проведено ручні роботи.

4.5. Не допускається проведення ручних робіт на слабкопровітрюваних ділянках (улоговини поблизу лісосмуг тощо) у безвітряну погоду.

4.6. Не можна проводити ручні роботи на ділянках, що межують із площами, на яких обробляють рослини пестицидами. Зона санітарного розриву за наземного застосування пестицидів має становити не менше 300 м з урахуванням напрямку вітру, за авіаційного – не менше 1000 м.

5. Засоби індивідуального захисту під час роботи з пестицидами. Охорона праці при роботі з пестицидами.

5.1. Працюючі мають бути забезпечені засобами індивідуального захисту та аптечкою першої домедичної допомоги за рахунок господарства чи підприємства, а в приватному секторі – за власні кошти.

5.2. Керівництво господарства чи підприємства має забезпечувати збереження, прання, чищення, знезараження і ремонт спецодягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту.

5.3. Застосування індивідуального захисту має відповідати виду робіт.

Зазначимо, що уряд України нещодавно затвердив Наказом Міністерства соціальної політики України від 29 листопада 2018 року № 1804 «Мінімальні вимоги безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці»⁴⁸.

5.4. Знімати засоби індивідуального захисту треба у такій послідовності: не знімаючи, спочатку очистити засоби захисту рук, гумові рукавички, промити їх у вапняному молоці, потім у чистій воді та ретельно обтрусити, після чого зняти окуляри та респіратор, чоботи й комбінезон, знову очистити засоби захисту рук і зняти їх.

5.5. Зберігати засоби індивідуального захисту потрібно в індивідуальних шафах у приміщенні, ізольованому від хімікатів, продуктів, кормів.

6. Перша лікарська допомога

6.1. За будь-якої роботи з пестицидами на місці роботи слід мати аптечку першої долікарської допомоги.

Рекомендований вміст аптечки⁴⁹:

- невеличка пластикова пляшка зі звичайним мийним засобом. Його використовують, аби швидко змити пестициди зі шкіри;

- невелика пачка/пакунок активованого вугілля. Змішайте його з водою та проковтніть – активоване вугілля діє як сорбент для всіх пестицидів;

- формова пластикова дихальна трубка для проведення реанімаційних заходів «рот-у-рот»;

- термос або велика пластикова пляшка (ємністю принаймні 1 л) із чистою водою. Якщо в разі надзвичайної ситуації чиста вода відсутня, використайте воду з будь-якого доступного водоймища або струмка;

⁴⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18>

⁴⁹ Збірник вимог та настанов: Пестициди. Безпечне застосування у фермерській практиці. Проект USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку», 2017. – 129 с.

Таблиця 2 – Аптечка першої долікарської допомоги згідно з ДСП 8.8.1.2.001-98⁵⁰

№	Назва	Кількість
1.	Аспірин	30 табл.
2.	Бесалол (або бекарбон, белалгіні)	60 табл.
3.	Борна кислота	60 р.
4.	Вазелін борний	1 тюбик
5.	Валідол	30 табл.
6.	Гірка проносна сіль	300 г
7.	Гірчиця (порошок)	200 г
8.	Карболен (активоване вугілля)	100 г
9.	Крохмаль	200 г
10.	Марганцевокислий калій	20 г
11.	Настойка йоду 10%-ного	50 мл
12.	Настойка йоду 5%-ного	50 мл
13.	Настойка валеріани	30 мл
14.	Нашатирний спирт	25 мл
15.	Перекис водню 3%-ний	100 мл
16.	Пірамідон (амідопірін)	20 табл.
17.	Харчова (двовуглекисла) сода	200 г
18.	Розчин брильянтової зелені 1%-ний	100 мл
19.	Сіль кухонна	200 г
20.	Бинти стерильні	10 шт.
21.	Бинти нестерильні	10 шт.
22.	Вата гігроскопічна	150 г
23.	Джгут або закрутка	1 шт.
24.	Індивідуальні пакети першої допомоги	5 шт.
25.	Кисневі подушки	2 шт.
26.	Косинки	3 шт.
27.	Лейкопластир 1x5 см	5 шт.
28.	Ножиці	2 шт.
29.	Рукавички медичні	3 пари
30.	Піпетки	10 шт.
31.	Серветки стерильні	10 шт.
32.	Термометр медичний	3 шт.
33.	Шини дотові або сітчасті	3 шт.

- прості пластирі, бинти та перев'язувальні стрічки. Усі порізи або подряпини слід закрити для запобігання легкому проникненню крізь них пестицидів до організму;

⁵⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001282-98/print>

- ковдра. Тримайте її в такому місці, де вона не забрудниться пестицидами;

- маленька пластикова порожня пляшка зі щільною кришкою. Знадобиться як склянка для постраждалої особи, щоб викликати блювання або запити активоване вугілля. Може бути також корисною для збирання блювотних мас, щоб передати їх лікарю.

6.2. За перших ознак отруєння, таких як запаморочення, нудота, головний біль, потерпілому слід негайно надати першу допомогу, не очікуючи медичного працівника.

Насамперед, слід вивести потерпілого на свіже повітря, потім зняти з нього спецодяг, захистивши свої руки гумовими рукавичками.

6.3. Якщо препарат попав в організм через шлунково-кишковий тракт, потерпілого треба напоїти водою, краще теплою, або слабо-рожевим розчином марганцевокислого калію, розчином гірчиці (1 чи 0,5 чайної ложки на склянку води) і штучно викликати блювоту; якщо у нього запаморочення, викликати блювоту не можна. Після блювоти слід випити 0,5 склянки води з 2–3 столовими ложками активованого вугілля чи 2–3 яєчних білки на 1 л води, суспензію крохмалю з водою, потім, після видалення отруйної речовини із шлунку, сольовий проносний засіб (20 г гіркої солі на півсклянки води).

У разі потрапляння в шлунок рідкого аміаку потрібно провести промивання 1–2% розчином оцтової кислоти.

6.4. Якщо отруєння хімікатами сталося через дихальні шляхи (кашель, задуха, синюшність), треба зробити теплі інгаляції 2% розчином питної соди (за отруєння аміаком – 1–2% розчином оцтової чи лимонної кислоти).

В разі сильного кашлю і спазмів у горлі слід прийняти 1 пігулку від кашлю, що містить кадеїн фосфату, шию обв'язати чимось теплим.

Якщо сталося порушення або зупинилося дихання, треба зробити штучне дихання, у разі задухи забезпечити вдихання кисню з кисневої подушки, допоки не зменшиться посиніння і задуха.

6.5. У разі потрапляння препаратів в очі їх слід ретельно промити водою, чи 2% розчином питної соди, або борної кислоти, за ураження очей аміаком – 0,5% розчином квасців, за різкого болю закапати 1–2 краплі 30% розчину альбуциду.

6.6. Якщо пестицид потрапив на шкіру, його слід негайно змити водою або, не розмазуючи, зняти ватою, марлею, а потім обмити водою з милом. За ураження шкіри аміаком – обмити обпечені ділянки водою, накласти примочки із 5 % розчину оцтової або лимонної кислоти.

6.7. У разі запаморочення потерпілому слід дати понюхати вату, змочену нашатирним спиртом, можна розтирати шкіру в ділянці скронь, у разі зупинки дихання — зробити штучне.

За хриплого дихання штучне робити не можна. За послаблення серцевої діяльності треба зробити масаж серця через грудну клітку. Якщо з'являються судоми, хворого потрібно вивести на чисте повітря.

10. ЗАПОБІГАННЯ ПОЖЕЖАМ ПРИ ЗБЕРІГАННІ ПЕСТИЦИДІВ І МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ⁵¹

Оскільки мінеральні добрива (МД) можуть створювати пожежовибухову небезпеку, то відповідно до існуючих вимог склади МД обладнують необхідними технічними засобами, стелажами, піддонами, щитами і окремими відсіками для роздільного зберігання різних видів добрив.

Через пожежовибухові властивості розміщують окремо сухі мінеральні (крім селітри) і зріджені добрива, селітри.

Мінеральні добрива зберігають у спеціальних складах.

МД (аміачна селітра, сечовина, гранульований суперфосфат та інші), що доставляються в мішках, зберігають в заводський тарі; МД в пошкоджених мішках, що розпалися або промокли, зберігають окремо від основної партії.

МД, затарені в мішках, розміщують стосами на спеціальних щитах, щоб запобігти припливу вологи знизу. На стосах укладають мішки до 20 рядів.

Висота насипу для добрив, що злежуються, не повинна перевищувати 2м, для інших – 3 м.

На кожному складі МД повинні бути первинні засоби вогнегасіння. Для складів МД, що не утворюють горючої та вибухової суміші, необхідно мати 1 пінний вогнегасник на 200м² і ящик з піском (0,5м³), лопату, бочку з водою (250л), а також 2 відра.

Склади повинні бути обладнані електропристроями для підключення засобів механізації.

Склади для зберігання селітри мають підвищену пожежо і вибухонебезпеку, тому їх розміщують окремо від інших складів сухих добрив з мінімально - допустимим пожежним розривом. Склади аміачної селітри належать до категорії Б. Іноді склади обваловують, тоді пожежні розриви можна скоротити в двічі.

На території складу підтримують суворий протипожежний режим: забороняється курити і користуватися відкритим вогнем. Місце для куріння відводять за межами складу на відстані не менш 15м, яке відповідним чином обладнують і позначають знаком безпеки.

⁵¹ Охорона праці при вирощуванні сільськогосподарських культур: Навчальний посібник / М.М.Сагун, В.Ф. Нагорнюк; Одеський державний аграрний університет/. Кафедра безпеки життєдіяльності. – Одеса, 2009.- 187 с.

На всіх мішках повинні бути етикетки. Якщо їх нема, то мішки складають окремо.

Висота штабелю може досягати 4м при застосуванні стоякового піддону, або 2м, якщо плоскі піддони встановлюють в 2 яруси. Без піддонів мішки можна складати в 8-10 рядів на висоту 1,8м. Відстань між штабелями – 3м, до стін - 1м, до несучих балок зверху - 90см.

Для подрібнення аміачної селітри, що залежалася, забороняється застосовувати удари, а також інструмент, від якого можуть, бути іскри. Подрібнюють куски аміачної селітри за допомогою спеціальної машини ІСУ-4, яку встановлюють за межами складу під навісом на спеціальному майданчику.

В кожному складі на видному місці вивішують інструкції й знаки безпеки.

В приміщенні складу на кожних 100м² встановлюють 1 пінний вогнегасник, ящик з піском (0,5м³), лопату та інший інвентар згідно з нормами.

Зріджений аміак зберігають в спеціальних складах, які поділяються на прирейкові і глибинні.

Зберігають аміак або під тиском до 2МПа в горизонтальних циліндричних і шарових резервуарах. Певний тиск підтримують за допомогою спеціальної холодильної апаратури.

Горизонтальні резервуари заповнюють на 85% повної місткості.

Резервуари для аміаку розміщують на відкритому майданчику в один ряд на залізобетонних фундаментах і обладнують трубопроводами для рідинної і газової фази.

Аміак перекачують за допомогою компресора, що встановлюється безпосередньо в трубопроводах газової розв'язки.

Перед заливкою зрідженого аміаку в нову цистерну, її продувають інертним газом (азотом). Склади обладнують необхідними пристроями, засобами захисту і пожежегасіння. Склади з рідкими МД в неробочий час охороняються.

Територія складу збереження пестицидів повинна бути огорожена і постійно охоронятись. Тару, звільнену від пестицидів, зберігають окремо в місці, узгодженому з органами санітарного нагляду, залежно від виду пестициду. На місцях зберігання тари встановлюється протипожежний режим.

Складські приміщення, де зберігаються пестициди, обладнують автоматичною пожежною сигналізацією для подачі звукового сигналу про пожежу.

Враховуючи пожежні властивості і можливість сумісного зберігання, пестициди розміщують по секціям окремо за видами, їх фізичними і хімічними властивостями. В секції пожежонебезпечних пестицидів окремо зберігають фунгіциди, гербіциди, інсектициди; в секції пожежно-небезпечних рідинних пестицидів - інсектициди, гербіциди і дефоліанти.

В окремій опалювальній секції зберігають пестициди, які вимагають певних температур при зберіганні.

Щоб при перезатарюванні або розфасуванні препаратів (сірка і інші) не з'явилися іскри, користуються дерев'яними або пластмасовими совками.

Необхідно постійно перевіряти герметичність тари, в якій зберігають леткі речовини (діхлоретан, бромистий метил, металилхлорид), а також усі інші пестициди .

Бочки й бідони з такими горючими рідинами, як карбофос, метафос, фталофос, фазалон, пропанід діхлоретан, металілхлорид та іншими препаратами складають пробками вгору і так, щоб вони не ударялися один об другий.

На складі забороняється використовувати інструмент і знаряддя (ломи, лопати, сокири), які можуть викликати іскри, а також залишати в приміщенні складу спецодяг.

Порожню тару із-під хімічних та інших речовин зберігають у певному місці обов'язково із закритого пробкою.

Не дозволяється зберігати в приміщенні складу електронавантажувачі та інші засоби механізації.

У складах зберігання пестицидів забороняється тримати хлорне вапно, що застосовують для дезактивації, бо контакт з ним вогнебезпечних препаратів може призвести до їх самозагорання. Забороняється знаходження на складах пестицидів аміачної селітри, кислот, лугів, лаків і фарб.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Організації, що займаються міжнародно-правовим регулюванням трудових відносин:

1. *Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ);*
2. *Організація Північноатлантичного договору (НАТО);*
3. *Організація Об'єднаних Націй (ООН);*
4. *Міжнародна організація зі стандартизації (ISO);*
5. *Міжнародна організація праці (МОП)*

2. Яка міжнародна організація здійснює нормотворчу діяльність у сфері праці?

3. Як можна охарактеризувати ситуацію з безпекою та умовами праці на більшості підприємств в Україні?

4. Питання охорони праці в Україні регулюються:

1. *Законом України «Про охорону праці»;*
2. *Кодексом законів про працю України;*
3. *Цивільним Кодексом України;*
4. *Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»;*

5. *Виправно-трудоим Кодексом України.*

6. У якому законі сформульовані основні принципи державної політики в галузі охорони праці?

7. У Концепції реформування системи управління охороною праці в Україні (2018 р.) передбачено проведення роботодавцем заходів з безпеки та гігієни праці на основі:

1. *вартісного підходу;*
2. *функціонального підходу;*
3. *ризикоорієнтованого підходу.*

8. Структура служби охорони праці на підприємстві в залежності від кількості працівників:

1. *50 і більше осіб А функції можуть виконувати в порядку*
2. *менше 50 осіб сумісництва особи, які мають відповідну*
3. *менше 20 осіб Б підготовку*
можуть залучатися сторонні спеціалісти на
В договірних засадах, які мають відповідну
підготовку
служба обов'язково повинна бути створена

9. Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві, затверджені наказом Мінсоцполітики від 29.08.2018 р. №1240:

1. є збірником примірних інструкцій з охорони праці для різних видів сільськогосподарського виробництва;

2. містять правила охорони праці усіх видів сільськогосподарського виробництва в одному документі;

3. містять гігієнічну класифікацію праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища.

10. Сезонність робіт є однією з основних особливостей організації виробничого процесу в аграрному секторі економіки (так чи ні).

11. Як здійснюється державний нагляд, відомчий і громадський контроль за охороною праці?

12. Що включають вимоги безпеки до виробничого обладнання та організації робочих місць у сільськогосподарському виробництві?

13. Чим відрізняються вимоги безпеки під час виконання робіт у захищеному ґрунті від загальних вимог безпеки під час одержання продукції рослинництва?

14. Особливий режим захисту рослин вводиться у випадках

1. масового розвитку і поширення особливо небезпечних шкідливих організмів;

2. порушення вимог безпеки під час одержання продукції рослинництва;

3. за потреби в додаткових заходах та ресурсах щодо їх локалізації і ліквідації.

15. Хто приймає рішення про встановлення особливого режиму захисту рослин в межах кількох областей?

16. Класифікація пестицидів за цільовим призначенням:

1. інсектициди	А для знищення збудників грибних захворювань
2. репеленти	Б для передзбирального видалення листя
3. фунгіциди	В для боротьби із шкідливими комахами
4. дефоліанти	Г для принаджування комах
5. атрактанти	Д для відлякування комах

17. Як поділяються гербіциди за характером дії на рослини?

18. Чи можуть пестицидні препарати III і IV класів небезпечності використовуватись без обмежень за умови дотримання встановлених гігієнічних регламентів?

19. Як поділяються пестициди за ступенем стійкості?

20. На яких принципах базується державна політика України в сфері діяльності, пов'язаної з пестицидами?

21. Правильна організація робіт – одна з основних умов запобігання шкідливому впливу пестицидів на організм людини (так чи ні).

22. Які категорії осіб не допускаються до роботи з пестицидами:

1. особи, молодші 18-річного віку;

2. пенсіонери;

3. вагітні жінки та матері-годувальниці;

4. особи після хірургічних операцій та ті, що мають медичні протипоказання;

5. особи у нетверезому стані.

23. Майданчики для приготування робочих рідин пестицидів обладнують на відстані від житлових і тваринницьких приміщень і джерел водопостачання:

1. 50 м;

2. 100 м;

3. 200 м.

24. Рекомендований вміст аптечки першої долікарської допомоги.

25. Яку першу допомогу надають потерпілому у разі попадання препарату в організм через шлунково-кишковий тракт?

26. Яку першу допомогу надають, якщо отруєння хімікатами сталося через дихальні шляхи?

27. Що слід робити, якщо пестицид потрапив на шкіру?

28. Які заходи сприяють запобіганню пожежам при зберіганні пестицидів?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Нормативно-правові акти в галузі ЦЗ та безпеки життєдіяльності у захисті рослин

Конституція України (від 28.06.1996 № 254к/96-ВР)

Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII.

Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-XII.

Закон України «Про захист рослин» від 14.10.1998 № 180-XIV.

Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III.

Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 № 1908-III.

Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII (Редакція від 01.01.2019).

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20.03.2018 № 2354-VIII.

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 № 2059-VIII

Постанова КМУ від 11 липня 2002 р. № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки».

Постанова КМУ від 11 березня 2015 р. № 101 «Про затвердження типових положень про функціональну і територіальну підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту».

Постанова КМУ від 08.07.2015 №469 «Про затвердження Положення про спеціалізовані служби цивільного захисту».

Постанова КМУ від 30 вересня 2015 № 775 «Про затвердження Порядку створення та використання матеріальних резервів для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій»

Постанова КМУ від 25 листопада 2009 р. № 1262 «Про затвердження Технічного регламенту знаків безпеки і захисту здоров'я працівників».

Наказ ДСНС України від 19.02.2016 №83 «Про затвердження Організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях».

Наказ МВС України від 05.11.2018 № 879 «Правила техногенної безпеки».

Наказ Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства аграрної політики, Міністерства економіки, Міністерства екології і

природних ресурсів 27.03.2001 № 73/82/64/122 «Про затвердження Методики прогнозування наслідків вилливу (викиду) небезпечних хімічних речовин при аваріях на промислових об'єктах і транспорті».

Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України «Про затвердження Вимог до роботодавців щодо захисту працівників від шкідливого впливу хімічних речовин» від 22.03.2012 № 627.

Наказ МВС України «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні» від 30.12.2014 № 1417.

Наказ МВС України «Про затвердження Методики планування заходів з евакуації» від 10.07.2017 № 579.

Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.08.1998 № 1 «Транспортування, зберігання та застосування пестицидів у народному господарстві Державні санітарні правила ДСП 8.8.1.2.001-98».

Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02 лютого 2016 року № 55 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 травня 2020 року № 1276) гігієнічні нормативи і регламенти безпечного застосування пестицидів і агрохімікатів.

Навчально-методичні матеріали

Ракоїд О.О., Кудрявицька А.М. Безпека праці у захисті та карантині рослин. Навчальний посібник для студентів за спеціальністю 202 Захист і карантин рослин. – К.: НУБіП, 2019. – 262 с.

Ракоїд О.О., Кудрявицька А.М. Методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни «Цивільний захист» «Захист населення і територій від НС у сучасних умовах» для студентів ОС Магістр спеціальностей 101 Екологія, 162 Біотехнології та біоінженерія, 202 Захист і карантин рослин. – К.: НУБіП, 2018. – 114 с.

Кудрявицька А.М., Ракоїд О.О. Методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни «Цивільний захист» «Правові засади цивільного захисту в Україні» для студентів ОС Магістр 101 Екологія, 162 Біотехнології та біоінженерія – К.: НУБіП. – 2020. – 77 с.

Охорона праці при вирощуванні сільськогосподарських культур: Навчальний посібник / М.М.Сакун, В.Ф. Нагорнюк; Одеський державний аграрний університет/. Кафедра безпеки життєдіяльності. – Одеса, 2009. – 187 с.

Шудренко І. В. Охорона праці в галузі : навч. посіб. Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – 136 с.

Моніторинг шкідників і хвороб сільськогосподарських культур: навч. посіб. / С.В. Станкевич, І.В. Забродіна, Ю.В. Васильєва та ін. Харків. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. – 624 с.

Пелешко М.З., Бабаджанова О.Ф., Башинський О.І. Пожежна безпека агропромислового комплексу, ЛДУ БЖД, 2017. - 204 с.

Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур: підручник / [Довгань С.В., Доля М.М., Мороз М.С., Борзих О.І., Ющенко Л.П.]. — К.: Агроосвіта, 2014. – 279 с.

Довідкові джерела

Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні (щорічно): <https://undicz.dsns.gov.ua/ua/Nacionalna-dopovid-pro-stan-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini.html>

Довідкова інформація про надзвичайні ситуації техногенного, природного та іншого характеру на території України: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-dobu/>

Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2018 рік: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanu-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v--Ukrayini-za-2015-rik.html>

Державний реєстр пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні: <https://menr.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-pestycidiv-i-agrohimikativ-dozvolenih-do-vikoristannya-v-ukraini-dopovnennya-z-01012017-zgidno-vimog-postanovi-kabinetu-ministriv-ukraini-vid-21112007--1328.html>

Державний реєстр пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні (Інтерактивна версія): <https://agrarii-razom.com.ua/derzhavnyj-reyestr-pestycydiv-agrohimikativ>